

LIKOVNI PRIKAZI MITOVA POSTANKA SVIJETA KOD NEINDOEUROPSKIH NARODA SREDOZEMLJA U ANTICI

Ćapeta, Filipa Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:444370>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**LIKOVNI PRIKAZI MITOVA POSTANKA
SVIJETA KOD NEINDOEUROPSKIH NARODA
SREDOZEMLJA U ANTICI**

FILIPA DORA ČAPETA

Split, 2021.

Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij
Antička mitologija i ikonografija

**LIKOVNI PRIKAZI MITOVA POSTANKA SVIJETA KOD
NEINDOEUROPSKIH NARODA SREDOZEMLJA U ANTICI**

Studentica:

Filipa Dora Čapeta

Mentori:

doc. dr. sc. Ana Torlak

dr. Wojciech Brillowski

Split, rujan 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
1.1. Ciljevi rada i metode istraživanja.....	4
1.2. Općenito o mitovima stvaranja.....	5
2. Egipćani.....	7
2.1. Egipatska civilizacija.....	7
2.2. Egipatska kozmogeneza.....	8
2.2.1. Mit iz Heliopolisa.....	10
2.2.2. Mit iz Hermopolisa.....	21
2.2.3. Mit iz Memfisa.....	26
2.2.4. Mit iz Tebe.....	28
3. Mezopotamski narodi.....	31
3.1. Sumerani.....	31
3.1.1. Sumerska civilizacija.....	31
3.1.2. Sumerska kozmogeneza.....	32
3.2. Semiti.....	35
3.2.1. Babilonci.....	35
3.2.2. Kanaanci.....	39
3.2.3. Židovi.....	41
4. Zaključak.....	44
Popis ilustracija.....	47
Literatura.....	51
Sažetak.....	55
Abstract.....	56

1. Uvod

Kako bismo vjerodostojnije razumjeli umjetnost neindoeuropskih naroda Sredozemlja u antičko vrijeme, postavlja se pitanje što je umjetnost za njih tada predstavljala. Sa zadaćom da odgovori na postavljeno pitanje, njemački egiptolog Henrich Schäfer definira dvije vrste umjetnosti kako bismo razumjeli odgovor na postavljeno pitanje: konceptualnu, koja predstavlja karakter i obilježja osobe ili predmeta te perceptivnu, koja prikazuje figuru ili predmet s određenog stajališta pojedinog umjetnika.¹ Umjetnost je predstavljala prisutnost određenih bogova, i njena funkcija je bila ritualna i aktivna, otvarala je vrata spiritualnom svijetu. Zato je bitno gledati na egipatsku i mezopotamsku umjetnost sa stajališta koje uključuje estetsku, ali i „magičnu” komponentu koja označava prisutnost bogova. Stoga, kad se govori o ranoj umjetnosti tih civilizacija neizbježno je govoriti i o njihovim vjerovanjima do danas sačuvanim u formi mitova. U ovom se radu prikazuje odnos mitova stvaranja i umjetnosti koja ih prati.

Mitovi stvaranja su simboličke priče o počecima svijeta i prvim ljudima koji su ga naseljavali. Kako su mitovi oblikovani i prenošeni usmenom tradicijom, često u jednoj kulturi postoji više verzija iste predaje te se one najčešće vezuju uz religijske tradicije. U svim tim pričama, protagonisti su božanstva, ljudolike figure ili životinje koje govore te imaju mogućnost lakog transformiranja. Radnja je najčešće smještena u nedefinirano, tj. u nespecifično vrijeme – daleku prošlost koja se definira izrazom „u to vrijeme”, „tada”... i sl. Mitovi stvaranja svijeta duboko su ukorjenjeni u kulturu društva koje ih baštini, otkrivajući njihov svjetonazor i temeljni arhetip, ali i pružajući okvir za spoznavanje samo-identiteta pojedinca u univerzalnom kontekstu.

U antici se kozmogonija obično izgovarala samo u liturgijskom okruženju, jer njen cilj nije bio da informira, nego je prije svega bio terapijske naravi. Takve predaje, bez obzira na geografsko i prostorno porijeklo, dijele zajedničke osobine pa su istraživači iznijeli nekoliko različitih shema za njihovu klasifikaciju.

Mircea Eliade i Charles H. Long predložili su pet osnovnih tipova:

1. Stvaranje *ex nihilo* prema kojem se stvara kroz misao, riječ ili tjelesne izlučevine božanskog bića, a kreator djeluje sam, bez partnera
2. Stvaranje razdvajanjem ili uređenjem primordijalnog jedinstva, poput pucanja kozmičkog jajeta ili uređenjem svijeta iz kaosa
3. Stvaranje svijeta od roditelja, razdvajanje primordijalnog bića, poput neba i zemlje, a prisutan je seksualni impuls u kreaciji

¹ Hinnells, John R. *A Handbook of Ancient Religions*. New York: Cambridge University Press, 2007, str. 87.

4. Mitovi konstantnih rađanja; u kojima pretci prolaze kroz nekoliko svjetova i metamorfoza dok ne dosegnu željeni svijet

5. Ronilac, zemaljski ronilac prema kojem je ronilac, uglavnom ptica ili vodozemac, poslan od stvoritelja, ponire do morskog dna prvobitnog oceana kako bi izronio pijesak ili blato koje se potom razvije u zemaljski svijet.²

Marta Weigle je dodatno razvila i redefinirala ovu tipologiju kako bi istaknula devet tema, dodavajući elemente kao što je *deus faber*, stvaranje kreirano od strane božanstva, stvaranje kao djelo dvaju tvoraca koji rade zajedno ili jedan protiv drugoga, stvaranje žrtvovanjem; stvaranje podjelom/konjugacijom; stvaranje nakupljanjem/povezivanjem i stvaranje izlučivanjem.

Raymond Van Over osmislio je alternativni sustav koji se temelji na šest ponavljajućih pripovjednih tema:

1. Primordijalni ponor, beskonačna prostranost vode ili prostora
2. Božanstvo / stvoritelj koji se budi ili vječno postojanje unutar ponora
3. Božanstvo / stvoritelj postavljeno iznad ponora
4. Kozmičko jaje ili embrij
5. Božanstvo / stvoritelj koji stvara život kroz zvuk ili riječ
6. Život koji proizlazi iz mrtvog tijela ili rastavljenih dijelova božanstva / stvoritelja.³

1.1. Ciljevi rada i metode istraživanja

Izazov pri pisanju diplomskog rada bio je pronalaženje rijetkih antičkih primjera koji prikazuju mitološku priču o postanku svijeta kod neindoeuropskih naroda koji okružuju Sredozemlje. Pri pronalaženju primjeraka koncentrirala sam se na one najzastupljenije u literaturi, civilizacije Mezopotamije, Bliskog istoka te Egipta. U radu su doneseni prikazi kozmogonije kada je to bilo moguće, no u većini slučajeva su izdvojeni primjeri prikaza mitskih likova koji su uključeni u priču kozmogeneze, te je preko likovnog primjera opisano njihovo sudjelovanje u kreaciji svijeta. Cilj ovog diplomskog rada jest kroz likovne prikaze i mitove postanka svijeta u određenim narodima prikazati cikličnost priči i obilježja koja se ponavljaju u kontinuitetu. Takva se analogija očituje, osim u cikličnosti, i u konceptu stvaranja Reda iz Kaosa te i u raznim zajedničkim obilježjima koje su vidljive i u egipatskim mitovima i u mitovima Mezopotamije.

² Leeming, David Adams. *Creation Myths of the World: an Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009, str. 1-29.

³ Leonard, Scott A; McClure, Michael. *Myth and Knowing: An Introduction to World Mythology*. Michigan: McGraw-Hill Education, 2004, str. 32-33.

Rad je obrađen u vidu teorijskog istraživanja stručne literature koji prepričavaju mitove postanka svijeta i likovne prikaze koji se vežu za sadržaj. Podijeljen je na dvije veće cjeline – egipatske i semitske narode – a svaka od ovih cjelina predstavlja posebno isprepletenu kozmogenezu. Egiptom su, ovisno o vremenskom periodu, vladale razne kozmogenezе iz različitih gradova koje su se međusobno preklapale u panteonu, sadržaju mitova te štovanju bogova, osim što bi štovanje nekog boga negdje moglo biti više ili manje izraženo. Egipćani, kao ni semitski narodi, nisu imali klasičnu fabulu mita – početak-sredina-kraj – već je došlo do preuzimanje religije i rituala ostalih naroda, uz manje promjene, poput promjene imena likova ili promjena fokusa na likove u priči.

Opravdanje što su likovni prikazi egipatskih mitova postanka svijeta sve oskudniji pri objašnjavanju svake iduće kozmogenezе jest taj što dolazi do preuzimanja prethodnih mitskih priča te njihovog ponavljanja te sadržajnog preklapanja. U radu su obrađeni mitovi kozmogenezе iz četiri egipatska grada – Heliopolisa, Hermopolisa, Memfisa i Tebe – gdje su religijske doktrine bile izraženije i raširenije nego u drugim gradovima.

Iako Sumerani nisu bili smješteni na obali Mediterana, nema sumnje da je neophodno spomenuti njihovu priču postanka zbog utjecaja kojeg je ostavila na mitološki obrazac sve narode koji će okruživati Sredozemlje. Stoga će u ovom radu biti ukratko pojašnjena njihova kozmogenezа radi lakšeg razumijevanja cjeline o semitskim mitovima postanka.

Babilonska kozmogenezа preuzima sumerski panteon, kao i druge mitove koji su prisutni u sumerskoj priči o postanku svijeta. Kanaanci su, iako nije pronađen zapis koji opisuje postanak svijeta, obrađeni u radu, jer su kao i Babilonci, dio cikličnosti koja povezuje religiju i kulturu semitskih naroda. Židovski narod nastavlja tradiciju Kanaanaca u vidu štovanja boga Elohima (Ela).

1.2. Općenito o mitovima stvaranja

Prvi mitovi koji su sadržavali priču o postanku svijeta, uglavnom spominju prvotni Kaos, koji je opisan kroz prizmu mračnih, dubokih i nemirnih voda, dok Kaosom ne zavladaju Red i Život odnosno dok ne započne proces kreacije. Izuzev židovskog naroda, narodi Mezopotamije (Sumerani, Babilonci i Kanaanci) i Egipćani bili su mnogobošci te su njihovi mitovi uključivali u proces stvaranja više bogova, iako neki su imali veću ulogu u tom procesu, a neki manju. Božanstva su simbolizirala prirodne stvari i pojave kojima je narod tada bio okružen, poput neba, zemlje, sunca, mjeseca, vjetra, zvijezda i dr. Kako su Egipćani bili smješteni uz Nil, a semitski narodi uz rijeke Eufrat i Tigris, mnogo su ovisili o pouzdanima sezonskim poplavama rijeka i plodnom tlu koje im je pružalo poljoprivredna bogatstva. Važna karakteristika za dobar razvoj

agrikulture bilo je i sunce pa su mnogo pažnje posvećivali kultu sunca i plodnosti te štovanjem bogova koji se brinu za to. U mitovima postanka uglavnom su uključene i bitke među bogovima, koje su često prikazane kroz aspekt borbe Reda i Kaosa odnosno dobra i zla, tako npr. u egipatskoj je mitologiji prepričana bitka Ozirisa i Seta, dva brata koja se bore za prijestolje; dok u babilonskoj mitologiji dolazi do sukoba starije i mlađe generacije bogova. Osim sukobljavanja bogova, primjetna je cikličnost u mitovima postanka kod različitih naroda te brojne druge komponente poput načina stvaranja svijeta, uloge bogova i stvoritelja i ostalih zajedničkih motiva koji će biti opisani u nastavku rada.

2. Egipćani

Egipćani su narod koji se smjestio na sjeveroistočnom dijelu afričkog kontinenta, na plodnim dolinama rijeke Nil. Smješten je između Sredozemnog mora na sjeveru i Crvenog mora na istoku, planina Etiopije i Sudana na jugu te Libijske pustinje na zapadu.⁴ Povijesni nastanak države Egipat datiramo oko 3100. g. pr. Kr. i dijeli se na razdoblja: Stara država (3000.-2150. pr. Kr.), Prvo prijelazno razdoblje (2150.-2040. pr. Kr.), Srednja država (2040.-1750. pr. Kr.), Drugo prijelazno razdoblje (1750.-1540. pr. Kr.), Nova država (1540.-1070. pr. Kr.) i Kasno doba (1070.-343. pr. Kr.). Uz tradicionalnu podjelu smještanja u različita vremenska razdoblja, postoji i podjela po dinastijama (Preddinastičko razdoblje, 1.-30. dinastija, Ptolomejska dinastija) egipatskog povjesničara Manetona iz 4. st. pr. Kr., koja je relevantna i uvažena jednako kao i prva, uzevši u obzir njezinu kategorizaciju vođenu određenim promjenama unutar egipatske civilizacije te političkim promjenama uzrokovane unutarnjim ili vanjskim pritiscima.⁵

2.1. Egipatska civilizacija

Već od pojave prvih dinastija, Egipat je bila centralizirana i uređena uprava formirane vladarske strukture koju čini faraon, njegova kraljica i vezir. Faraon je bio na čelu egipatske apsolutne monarhije, te je bio smatran za boga na zemlji odnosno božjeg posrednika i gospodara čitave države.⁶ Oko 5500. g. pr. Kr. formirale su se poljoprivredne zajednice, a tek oko 3100. g. pr. Kr. su organizirane u zasebne samoupravne zajednice različitih obilježja i faktora – socijalnih, političkih, kulturnih, ekonomskih.⁷ Kultura poljodjelstva u Egipćana je bila dosta razvijena i uspješna. Zahvaljujući njihovoj bogatoj ostavštini, razvidno je da su prirodne sile, kao voda i plodna zemlja bile među važnijim objektima štovanja, dok je sunce izazivalo strahopoštovanje.⁸

Hijerarhiju ispod faraona činili su svećenici, zatim razni službenici i činovnici. Većinski su sloj egipatskog naroda činili radnici tj. seljaci i sluge. Seljaci su obrađivali zemlju privatnih posjednika na faraonovim posjedima te su imali poslovne ugovore i dogovorene plaće, a sluge su bili najniži građanski sloj koji je „pripadao” faraonu ili drugim važnim ljudima, gdje su muškarci

⁴ Tomorad, Mladen. *Staroegipatska civilizacija, Sv.1.: Povijest i kultura starog Egipta*. Zagreb: Hrvatski studiji, 2016, str. 1.

⁵ Olujić, Boris. *Povijest 2. knjiga: Egipat i antička Grčka*. Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007, str. 17.

⁶ Tomorad, Mladen. *Staroegipatska civilizacija, Sv.1.: Povijest i kultura starog Egipta*. Zagreb: Hrvatski studiji, 2016, str. 50.

⁷ Prihoško, Ivan. *Bogovi, mitologija i religija drevnog Egipta*. VDocuments [Online], 2014, str. 2. (<https://vdocuments.site/reader/full/ivan-prihosko-bogovi-mitologija-i-religija-drevnog-egipta> pregledano: 18.1.2021.)

⁸ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 7.

obrađivali zemlju, a žene obavljale kućanske poslove. Svi pripadnici različitih slojeva bili su potpuno ravnopravni pred zakonom, a vrhovnog suca i predstavnika pravnog sustava je predstavljao faraon.⁹

Iz takve društvene organizacije proizlazi religiozno ustrojstvo u Egiptu koje je s njime usko povezano. Glavna karakteristika religije drevnog Egipta jest politeističko vjerovanje, koje se stoljećima mijenjalo i nadopunjavalo, ovisno o promjenama prijestolnice države. Kult Sunca je zabilježen u Egipćana veoma rano, a povezuje se s činjenicom da je Sunce gospodar života i smrti u zemlji u kojoj prevladava pustinja. S tim u vezi i faraoni nose naziv – *sinovi Sunca*.¹⁰ Prva verzija samostalnog solarnog božanstva javlja se u vidu boga Ra, dok su se ostala božanstva „vezala” na nj, poput Atum-Ra, Amon-Ra, Khepri-Ra, Ra-Horahti.¹¹

2.2. Egipatska kozmogeneza

Egipćani su vjerovali da ravnotežu Reda i Kaosa u svemiru mogu održati jedino bogovi i božice, uz vladara-faraona. Isprva su ova božanstva predstavljali osnovne elemente prirodnog svijeta – sunce, nebo, zemlju, rijeku. S vremenom su stvoreni razni mitovi i legende o njihovom porijeklu, obitavanju, odnosu na čovjeka i druge prirodne faktore, što je zahvaljujući štovanju i raznim obredima ostalo zabilježeno u umjetničkom obliku. Po vjerovanju Egipćana, Nun je tamno vodeno prostranstvo iz kojeg nastaje život odnosno praiskonski humak. Svako važnije središte s hramovima poput onih u Heliopolisu, Hermopolisu, Memfisu i Tebi prezentirano je kao točka koja predstavlja početak svijeta.¹² Iz ta četiri centra proizašle su kozmogonije koje su vezane uz njihova glavna božanstva, boga – Ra, Thoth, Ptah i Amon. Kozmogeneza iz Heliopolisa je opisana u *Tekstovima piramide* koji datiraju iz razdoblja Starog kraljevstva. U *Tekstovima sarkofaga* iz Srednjeg kraljevstva se može iščitati hermopoliska kozmogeneza.¹³ Mit iz Memfisa je opisan u *Šabakinom tekstu* koji datira iz Kasnog razdoblja, a tebanska kozmogeneza zapisana je u *Himni Amonu-Ra iz Papirusa iz Bulaka 17* iz Nove države.¹⁴

Sudeći po brojnim likovnim prikazima, Egipćani su božicu neba Nut najčešće prikazivali kao dugu vitku ženu koja se nadvija nad zemljom, a njeno je tijelo ispunjeno zvijezdama kao simbolika na nebeski ocean u kojem se kreće Sunce. Ispod Nut se nalazio bog zemlje Geb koji se prikazivao u poluležećem položaju, bio je simbol za plodne doline Nila. Između Nut i Geba se

⁹ Olujić, Boris. *Povijest 2. knjiga: Egipat i antička Grčka*. Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007, str. 44-48.

¹⁰ Uranić, Igor. *Sinovi sunca*. Zagreb: Biblioteka Mitologica, 1997, str. 59.

¹¹ Novak, Grga, *Egipat*. Zagreb: JAZU, 1967, str. 170.

¹² Fletcher, Joann. *Drevni Egipat – velike civilizacije: život, mit i umjetnost*. Zagreb: 24 sata d.o.o., 1999, str. 8, 40.

¹³ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 49.

¹⁴ Olujić, Boris. *Povijest 2. knjiga: Egipat i antička Grčka*. Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007, str. 60-61.

prikazivao Šu, bog zraka, koji ih je razdvajao te pridržavao Nut,¹⁵ kao što je i prikazano na lijesu Amenhotepa (Slika 1.) iz 21. dinastije.

Slika 1. Prikaz na lijesu Amenhotepa koji prikazuje Nut, Geb i Šu, o. 1069.-945. g. pr. Kr.

Nema sumnje da je u svakoj kozmogenezi Sunce najvažnije božanstvo koje je uz mnoga imena, imalo i mnogo funkcija. Kao sunčani disk, nazivalo se Aten; kao sunce koje se diže je bilo Khepri, u formi kukca skarabeja koji je pred sobom valjao sunčanu kuglu; kao sunce koje se popelo do svog zenita je bilo Ra; a kao zalazeće sunce Atum. Egipćani su zamišljali kako se Sunce rađa svakog jutra kao tele nebeske krave, ili da ga svake noći proguta nebeska žena Nut koja ga ponovno rađa.¹⁶

¹⁵ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 21.

¹⁶ Uranić, Igor. *Sinovi sunca*. Zagreb: Biblioteka Mitologica, 1997, str. 67.

2.2.1. Mit iz Heliopolisa

Nekad smješten na području sjeveroistočnog Kaira, grčki nazvan Heliopolis – ili egipatski *Yunu*, u prijevodu označava *Grad Heliosa*, odnosno grad boga Ra, jer je bog Helios u grčkoj mitologiji predstavljao božanstvo Sunca. Heliopolis je u vrijeme Starog kraljevstva u Egiptu bilo glavno središte štovanja boga Sunca - Ra. Za vrijeme ranog razdoblja Starog Egipta, u središtu hramova posvećene bogu Sunca nalazio se stup što je ujedno i u hijeroglifima označavalo grad Heliopolis.¹⁷

Zahvaljujući *Tekstovima piramide* iz V. dinastije, najvažnijem pisanom dokumentu koji se očuvao iz Heliopolisa, može se secirati poznavanje njihovog tumačenja procesa stvaranja svijeta.¹⁸ *Tekstovi piramide*, zbirka magijsko-religijskih tekstova pisani na hijeroglifima, ubraja se u poznatu svjetsku religijsku književnost, a datiraju od sredine trećeg tisućljeća pr. Kr. Tekstovi, sačuvani u pet kraljevskih piramida koji su pripadali vladarima V. i VI. dinastije, sastojali su se od raznih molitvi, himni, čarolija i zazivanja koje su osiguravale prijelaz faraonima u drugi svijet te njihovu preobrazbu u božanstvo.¹⁹

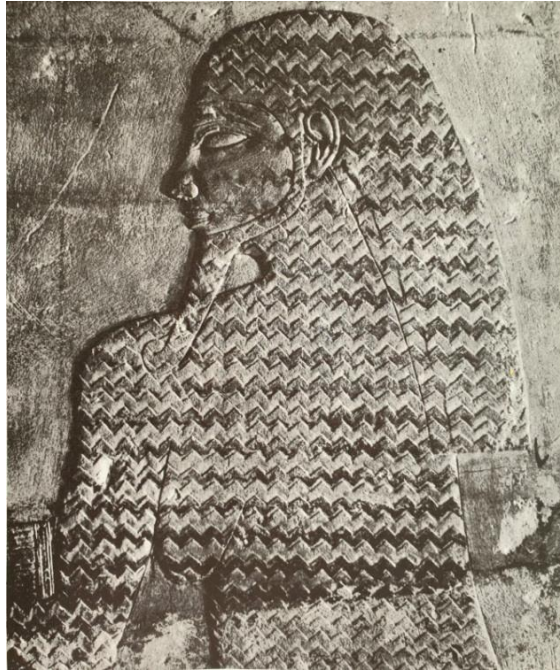
Heliopoliska se kozmogeneza oslanja na duhovnost i nematerijalnost prethodnog bivanja, prije nego se dogodio sam čin stvaranja svijeta. Početak se pripovijeda bezvremenskim postojanjem boga Nuna, koji simbolizira vječan Kaos, koji se uspoređuje s ponornim i mračnim vodama tj. oceanom, velikim vodenim prostranstvom. Nun je u svom prvobitnom stanju prikazivan u obliku velike zmije koja ukazuje na prisutnost Života u Kaosu koje je sam Nun i simbolizirao. Zmija zvana Nehebkau, što znači „Pribavitelj životnih energija” često je bila prikazivana s više zmijskih zavoja što aludira na dvostruku vrijednost koju simbolizira: životna energija u postojećem Kaosu (u kojem počiva iskra Života) te sigurnost i zaštitnički zagrljaj.²⁰

¹⁷ Tomorad, Mladen. *Staroegipatska civilizacija, Sv.1.: Povijest i kultura starog Egipta*. Zagreb: Hrvatski studiji, 2016, str. 245.

¹⁸ Prihoško, Ivan. *Bogovi, mitologija i religija drevnog Egipta*. VDocuments [Online], 2014, str. 6. (<https://vdocuments.site/reader/full/ivan-prihosko-bogovi-mitologija-i-religija-drevnog-egipta> pregledano: 19.11.2020.)

¹⁹ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 16.

²⁰ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 50-52.

Slika 2. Atum izranja iz voda Nuna, reljef od vapnenca, o. 2494.-2345. g. pr. Kr.

Iskra Života, koja se skriva iza zmijskih zavoja, jest bog Atum, što u prijevodu znači „onaj koji je stvorio sam sebe”, koji izranja iz kaotičnih vodenih prostranstava boga Nuna. Atumovo samostvaranje simbolizira prvi događaj u procesu stvaranja svijeta. Atum nastaje iz boga Nuna, kaotičnih vodenih prostranstava u kojima Atum nije mogao pronaći nikakvo uporište te sam stvara brežuljak, na kojem se kasnije nalazio hram. Nakon velikih poplava Nila i povlačenja voda, na kraju bi ostala brdašca, što upućuje na uobličenje Atuma.²¹ Reljef od vapnenca iz Pete dinastije (Slika 2.), vremena kada je aktivno bila pristuna heliopoliska dinastija, pokazuje boga Atuma koji izlazi iz vodenih prostranstava boga Nuna, na što ukazuje njegov „vodeni” prikaz, tj. prikaz valova.

²¹ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 25.

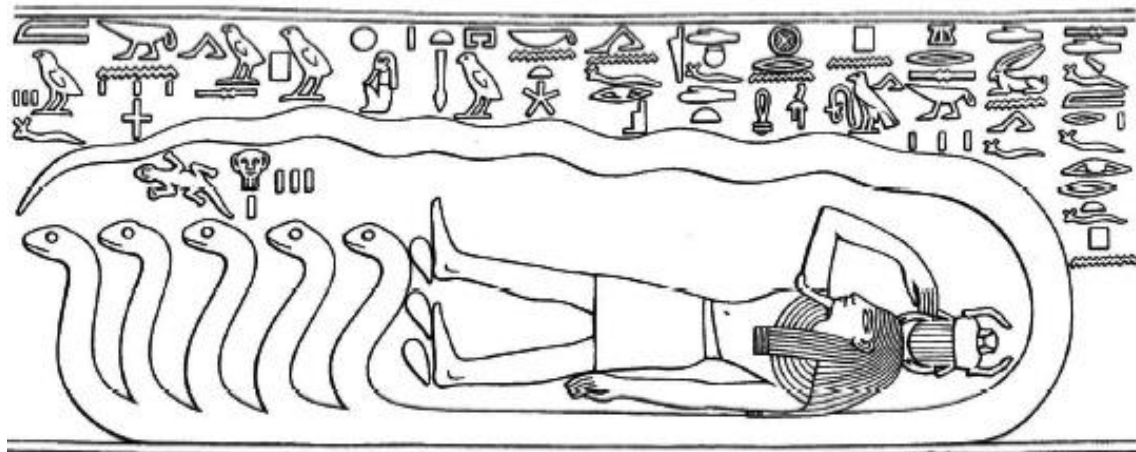
Slika 3. Dio papirusa koji prikazuje Atuma, o. 1085 g. pr. Kr.

Dio papirusa (Slika 3.) iz kasnog dinastičkog razdoblja prikazuje boga Atuma koji izranja iz vodenih prostranstava s pruženim rukama prema gore između kojih se nalazi crveno sunce, koji je ujedno i jedan od primordijalnih faktora u procesu nastanka svijeta.

Slika 4. Forme boga Sunca na zidu grobnice faraona Ramsesa VI, u Tebi, o. 1200. g. pr. Kr.

Na zidu grobnice faraona Ramsesa VI. (Slika 4.) u Dolini kraljeva u Tebi pronađeno je nekoliko simbola Atuma odnosno Nuna. Već je ranije spomenuto da je Nun bio prikazivan u obliku velike zmiје Nehebkau koja je simbolizirala naznaku Života u kaotičnim vodama koje je predstavljao sam Nun. Kukac skarabej, simbol regeneriranja i forma boga Kheprija, na kojem stoji *ba*, jedan od aspekata ljudske osobnosti, najčešće prikazana kao ptica s ljudskim rukama i glavom. Na primjeru Slike 4. možemo ga opisati kao Raov *ba* uzimajući u kontekst i ostale simbole. Na primjeru se nalazi još jedan *ba* koji se nalazi na vrhu piramide, koje možemo protumačiti kao primordijalnu formu boga Atuma, prvog brežuljka.²² Zdesna se nalazi crveno sunce – sunčani disk koje predstavlja boga Atena, a pokraj njega bog Khnum, koji je bio Raov *ba*, tj. Raova živa duša, jer se vjerovalo da personificira njegove stvaralačke moći.²³

Slika 5. Skica reljefne slike ležećeg Ra iz grobnice faraona Setija I., o. 1300. g. pr. Kr.

Samooslobađanje i samodefiniranje boga Atuma jest prvi aktivni proces u odnosu na pasivno postojanje Nuna što označava, rađanje prvog boga heliopoliske eneade²⁴. Bog Atum se izjednačava s bogom Kheprijem - „onaj koji nastaje” – jer njegov samostalni čin vlastita nastanka upućuje i na nastanak samog svijeta. Simbol boga Kheprija je skarabej zbog kukčeve prividne mogućnosti spontanog regeneriranja iz kuglice balege, odnosno usporedba kotrljanja kuglice kako se ne bi uništilo sjeme novog života postaje simbol obnove koje se rađa iz unutarne, postojane i žive materije koja je spremna započeti novi ciklus postojanja.²⁵ Čin izjednačavanja dvaju bogova, vidljiv je na primjeru crteža oštećene reljefne slike na zidu u grobnici Setija I, faraona iz devetnaestog dinastije. Na skici (Slika 5.) reljefne slike iz grobnice

²² Wilkinson, Richard H. *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Singapore: Tien Wah Press, 2003, str. 26, 224, 230.

²³ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 132.

²⁴ Eneada ili skup devet božanstava su sačinjavali bogovi Atum, Šu i Tefnut, Geb i Nut, Oziris, Izida, Set i Neftis. Navedeni su bogovi stvarali temelj heliopoliske doktrine koju je tumačilo heliopolisko svećenstvo.

²⁵ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 53.

faraona Setija I., Atum, koji se nalazi u zavoju zmijske s mnogo lica, privlači sebi skarabeja, odnosno njegovu moć regeneriranja i stvaranja te na ovaj način asimilira energiju Postanka. Kao što se Atum oslobađa zavoja zmijske, tako Atum izranja i ponornih vodenih dubina boga Nuna.²⁶

U *Tekstovima piramida* Atum se poistovjećuje s bogom Ra, čija je praiskonska forma bila u obliku svjetleće ptice koja rastjerava tamu boga Nuna te koja slijeće na sveti Benben kamen, odnosno stup koje je sveto i kultno mjesto boga Ra. Egipćani su ovaj mit povezivali s dnevnim pojavom sunca, baš kao i „izranjanje” boga Atuma s pojavom zemlje nakon godišnjih poplava.²⁷

Poznato je i da su Atuma nazivali Veliki On-Ona u tekstovima što potvrđuje da su ga držali za dvospolnog boga koji je imao izrazitu želju za stvaranjem, a njegova mu je dvospolnost omogućila da oplodi i rodi svoju djecu: boga Šu i božicu Tefnut. Način kreiranja njegove djece je specifičan, Boga Šua je ispljuvao, a božicu Tefnut izbljuvao, dok se u nekim verzijama mitova prepričava da su nastali masturbacijom.²⁸ Šu – u prijevodu *dizati* – bog je zraka i najčešće se prikazivao kao bradati čovjek koji kleči podignutih ruku na koje se naslanjala božica Nut. Tefnut, sestra i žena boga Šua, božica je kiše, vlage i rose. Pomažući bogu Šu podupirati nebo, zaplakala je te su se njene suze koje su dotakle zemlju pretvorile u biljke koje proizvode tamjan. Tumačenja heliopoliskih svećenika su objašnjavala da je Šu životno načelo, a Tefnut načelo svjetskog poretka – Maat – koja je ujedno bila i zasebna božica, božica istine, pravde i stvarnosti, odnosno reda, zakona i stabilnosti. Stvarala je ravnotežu između Donjeg i Gornjeg Egipta, plodne doline rijeke Nila i pustinje na jugu Egipta, dobra i zla, istine i laži.²⁹

U papirusu Bremner-Rhind zapisana je anegdota kad su se Šu i Tefnut izgubili u dubokim vodenim prostranstvima boga Nuna i odvojili od boga Atuma, a on je poslao svoje jedino oko *udjat* da ih potraži, no dok ih je oko tražilo, Atum ga je nadomjestio drugim okom. Kad se njegovo prvo oko vratilo i uspješno dovelo njegovu djecu, i vidjelo da je zamijenjeno drugim, jako se razljutilo pa ga je Atum stavio na čelo da može vladati svijetom, odnosno izjednačava ga sa sobom i svojim moćima. Položaj oka na Atumovu čelu se poistovjećuje sa zmijom kobrom – *ureus* – koja se nalazi na vrhu faraonove glave sa sunčanim diskom. U *Tekstovima piramide* piše i da je Atum bio toliko sretan kad je ponovno vidio Šu i Tefnut da je plakao od sreće, a od njegovih suza je stvoreno čovječanstvo.³⁰

²⁶ Reemes, Dana Michael. *The Egyptian Ouroboros: An Iconological and Theological Study*. Los Angeles: University of California, 2015, str. 29, 30.

²⁷ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 54-55.

²⁸ Wasilewska, Ewa. *Creation Stories of the Middle East*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2000, str. 96-97.

²⁹ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 45, 48, 114.

³⁰ Wasilewska, Ewa. *Creation Stories of the Middle East*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2000, str. 98.

Slika 6. Dio Hunefer papirusa koji prikazuje božicu Tefnut, o. 1450. g. pr. Kr.

Tefnut³¹ (Slika 6.) i Šu stvaraju vlastitu djecu, blizance Geba - boga zemlje i Nut - božicu neba. Geb i Nut su rođeni u ljubavnom zagrljaju, i postoji teorija da su neprestano spolno općili, što se nije svidjelo Atumu, te je naredio svom sinu, bogu Šu, da ih razdvoji. Razbijanjem njihovog ljubavnog zagrljaja nastaje Zemlja koju čini Geb, a Nut se savija nad zemljom dodirujući horizonte prstima i tako oblikujući Nebo.³²

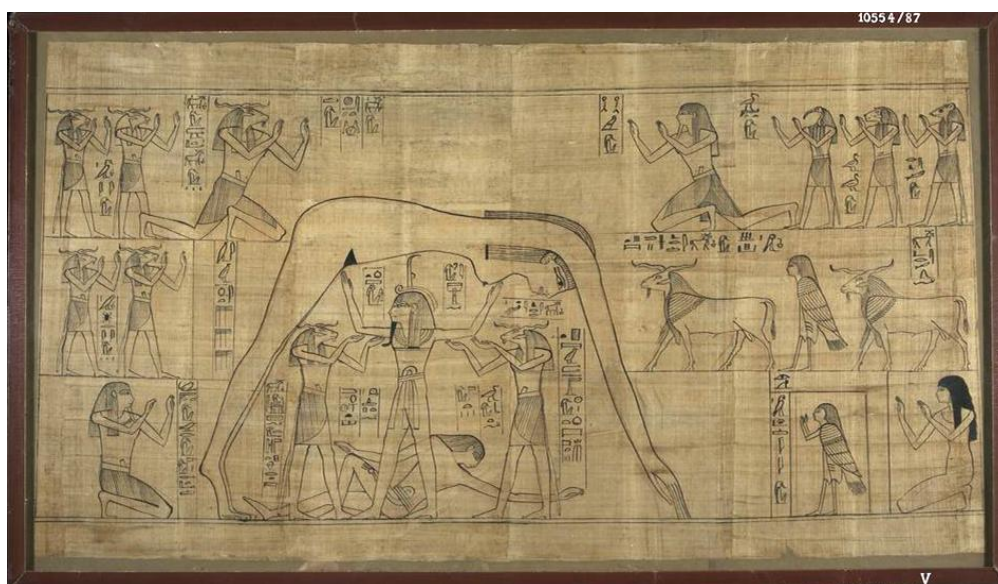

Slika 7. Dio Tameni papirusa koji prikazuje razdvajanje Geba od Nut, o. 1069.-525. g. pr. Kr.

³¹ Božica Tefnut karakteristična je po prikazu s lavljom glavom što se povezuje sa pričom njenog bijega, u formi Raovog lijevog oka u pustinju u Nubiju. Ra je poslao Šua, u formi lava, a Tota u formi babuna da je pronađu i dovedu natrag. Smatra se kad su je uspješno doveli natrag, da je nastupilo vjenčanje s Šuom, a u nekim verzijama priče s Totom. Nakon njenog pronalaska, Ra je odlučio postaviti na svoje čelo u obliku zmije *ureus*. Tefnut je često bila prikazivana kao božica sa lavljom glavom, ili sunačnim diskom i zmijom *ureus*.

³² Wasilewska, Ewa. *Creation Stories of the Middle East*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2000, str. 98.

Likovni primjer razdvajanja prikazan je na Tameni papirusu (Slika 7.), na kojem se može pretpostaviti njihov tip ljubavnog zagrljaja zbog uspravljenog Gebovog falusa prema božici Nut, koji osim velike ljubavi i strasti prema božici Nut, se tumači i kao simbol plodnosti koji se odnosi na zemlju Egipta. S donje lijeve strane uočavamo Veliku gakušu ili kozmičku gusku koja se simbolički povezuje s Gebom, jer kao što iz guščjeg jajeta nastaje život, tako i od Geba započinje nova forma života.³³ Iznad guske, s gornje lijeve strane, nalazi se prikaz ovna koji, ako ne predstavljaju određeno božanstvo, predstavlja spolnu snagu i energiju zbog svoje jakosti.³⁴ S desne strane prikaza se nalazi Šu kojeg prepoznamo po simbolu nojeva pera, a razdvaja Geb i Nut.

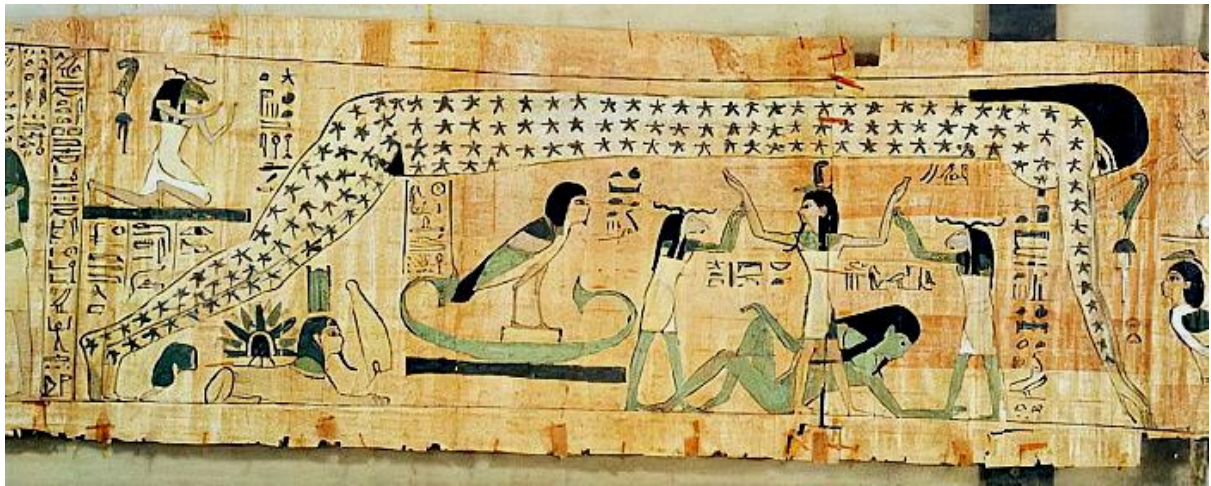
Slika 8. Dio papirusa Nesitanebtashru koji prikazuje Nut, Geb i Šu, o. 950.-930. g. pr. Kr.

Bog Geb se uglavnom prikazuje na podu, naslonjen na lakat s jednom nogom savijenom u koljenu što mu pruža polegnuti položaj kao da uistinu čini Zemlju, a Nut se nalazi savijena iznad njega. Ponekad u jednakoj veličini kao i Geb, a ponekad je prikazana s većim udovima. Prikaz na papirusu Nesitanebtashru (Slika 8.) prikazuje kako Nut prstima dodiruje horizonte, a ispod se nje, na tlu, nalazi se Geb u svom klasičnom prikazu. Između njih je Šu, bog zraka, koji pridržava Nut, a pomažu mu dvije ovnohlave duše – *ba*-ovi, žive duše boga Ra. Egipatska princeza Nesitanebtashru nalazi se u desnom donjem kutu, klečeći i podižući ruke kroz gestu klanjanja, a njezin *ba*, ispred nje, imitira njezinu gestu, kao i grupa antropomorfiziranih božanstava nacrtanih poviše nje.³⁵

³³ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 25-39.

³⁴ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 124.

³⁵ *The British Museum* (https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA10554-87 pregledano: 22.11.2020.)

Slika 9. Dio pogrebnog papirusa Djedkhonsouefankha koji prikazuje Nut, Geb i Šu, o. 1069. g. pr. Kr.

Tijelo božice Nut može biti ispunjeno simbolima zvijezda što upućuju na njenu samu formu, ali ujedno i ukazuju na tu njezinu unutrašnjost – *dwat*, što označava međupodručje zemaljskog i duhovnosti. *Dwatom* prolazi Sunce, tj. bog Sunca koji mu omogućuje da svaki dan bude ponovno „rođen”, isto tako i da svaki dan zađe. U Knjizi dana i noći, božica Nut je prikazana kako guta večernje sunce, a jutrom ga ponovno rađa.³⁶ Na primjeru pogrebnog papirusa Djedkhonsouefankha (Slika 9.) prikazana je Nut čije je tijelo ispunjeno zvijezdama, što je bila česta pojava kako bi se ukazalo na postojanost *dwata*. Tijelo Geba obojano je zelenom bojom što bi moglo ukazivati na plodne zemlje Egipta.

Slika 10. Pogrebni papirus koji prikazuje Nut, Geb i Ra, o. 1069.-945. g. pr. Kr.

³⁶ Massey, Gerald. *Egipatska knjiga mrtvih: Misteriji Amente*. (https://www.ivantic.info/Ostale_knjige/Egipatska-knjiga-mrtvih.pdf) pregledano: 19.11.2020.)

Postoji je i drugi način prikazivanja putovanja Sunca, koju možemo uočiti na pogrebnom papirusu iz 21. Dinastije (Slika 10.), a u kojoj se Sunce tj. Ra nalazi između Geba i Nut. Postoji varijanta priče u kojoj je Ra muž odnosno djed božice Nut te je bio ljubomoran zbog prisnosti s njenim bratom Gebom, pa je naredio svome sinu, bogu Šu da ih razdvoji. Kad bi pao mrak, to bi Egipćani interpretirali kao Nutin bijeg u zagrljaj svome bratu Gebu.³⁷

Geb i Nut su imali četvero djece, koji za razliku od svojih predaka nisu imali isključivo kozmičke veze, već i one zemaljske. Skoro polovinu heliopoliske eneade čine: Oziris, bog plodnosti i vegetacije; Izida, božica ljubavi i medicine, Neftis, božica smrti i noći, Set, bog pustinje i zla. Oziris i Izida su imali sina Horusa, koji se smatra desetim božanstvom od devet koji upotpunjuje stvaranje. Broj deset je za Egipćane označavao povratak na početak.³⁸

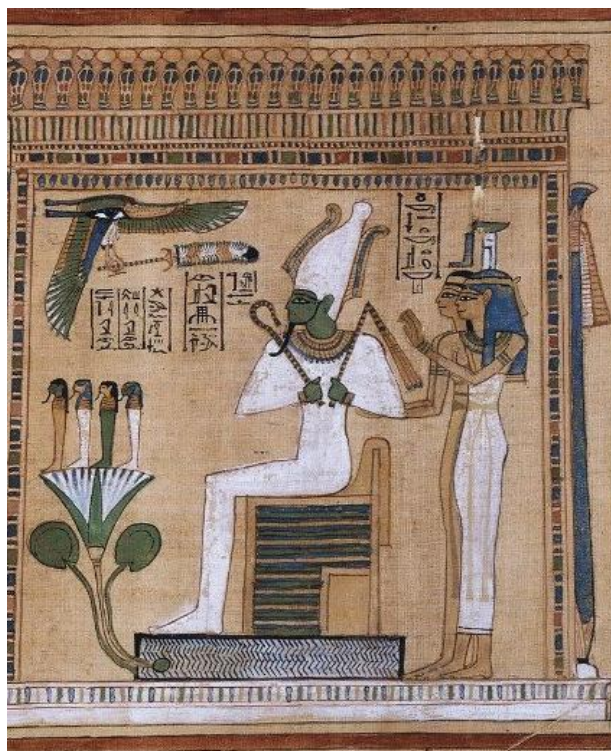
Slika 11. Dio papirusa Ani koji prikazuje Eneadu (bez Ozirisa i Seta), o. 1250. g. pr. Kr.

Dio papirusa Ani (Slika 11.) prikazuje osam od devet članove Eneade. Čitajući s desna na lijevo, prvi je prikazan bog Atum, kojeg možemo prepoznati po dvostrukoj kruni (vladar Gornjeg i Donjeg Egipta). Iza njega sjede Šu, koji iznad glave ima karakteristično nojevo pero, i Tefnut, koja je prikazana sa sunčanim diskom iznad njene lavlje glave. Zatim slijede Geb, kojeg prepoznavamo po hijeroglifu patke, i Nut koja na glavi drži vrč za vodu koji je ujedno i hijeroglif za njeno ime. Iza Nut se nalaze Izida i Neftis, jedna do druge, koje su prepoznatljive po hijeroglifima koji označavaju njihova imena. Posljednji na primjeru je Horus koji je deseti član od devet božanstava. Članovi Eneade koji nedostaju na prikazu papirusa Ani jesu Oziris³⁹ i Set, dva neprijateljska brata.

³⁷ Donner, Fred M. *Teaching the Middle East: A resource for Educators* (<http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/foundations/middle-east-exporter-of-religion/image-resource-bank/image-01.html> pregledano: 23.11.2020.)

³⁸ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 63-64.

³⁹ Mit o Ozirisu je zasebna priča koja je dosta raširena, a ima nekoliko inačica koje se razlikuju u detaljima. Mit sadrži priču o Ozirisu koji je vladao Donjim Egiptom koji je bio plodniji i vegetativno bogatiji, dok je njegovom bratu Setu pripao pustinjski dio Egipta, Gornji Egipat. Smatra se da je bog Oziris, u vrijeme kada su ljudi bili ljudožderi, pokazao kako uzgajati žito i vinovu lozu te ih podučio zakonima i štovanjima bogova. Set je dugo vremena planirao kako svrgnuti brata s prijestolja i preoteti mu ga pa je iskoristio priliku kad je Oziris prepustio prijestolje svojoj sestri i ženi, božici Izidi, a on je otišao civilizirati i ostatak svijeta nakon što je to učinio i s

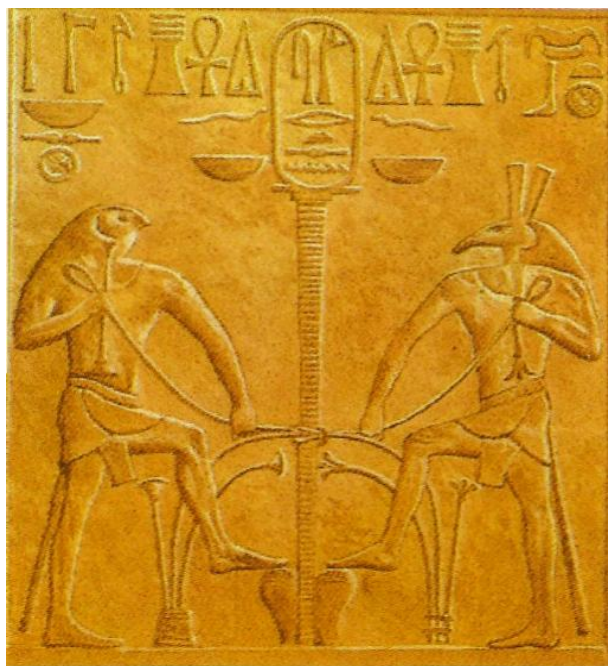

Slika 12. Dio papirusa Hunefer koji prikazuje Ozirisa s Izidom i Neftis, o. 1275. g. pr. Kr.

Nakon ubojstva Ozirisa (Slika 12.), Izida skuplja njegove ostatke kako bi mogla dobiti sina, Horsa koji preuzima očevo nasljedstvo, dok on djeluje kao namjesnik i sudac u carstvu mrtvih. Oziris se karakterizira kao bog plodnosti koji je povezan s godišnjim poplavama Nila.⁴⁰ Prisutna je paralela u kreaciji i rekreaciji svijeta odnosno u neprestanom uspostavljanju Reda iz Kaosa koja potječe iz mita o Ozirisu. Oziris je kao vladar ujedinjenog Egipta prisiljeno abdicirao te je Egiptom vladao Kaos dok ga nije zamijenio njegov sin, Horus. Isto se odnosilo na promjenu faraona tijekom egipatske povijesti, gdje zemljom vlada Kaos, dok ne dođe faraon na vlast i ponovno uspostavi Red. Samim tim činom, faraon je ispunjavao svoju funkciju u činu rekreacije svijeta.

narodom Egipta. Set je ubio svog brata, ali ga je Izida uz pomoć drugih bogova uspjela vratiti među žive. Ipak, Oziris je odlučio zadržati svoje vladarske sposobnosti u zemlji mrtvih. Često su ga prikazivali zelene boje kao simbol plodne zemlje gornjeg Egipta, ili kao mrtvacu, odnosno mumificiranog lika koji sjedi na prijestolju, a kojem se iz zavoja vide ruke koje drže faraonski štap i bič. Na glavi nosi krunu Gornjeg Egipta s dva pera, kojima su se ponekad dodavali par rogova i sunčani kolut.

⁴⁰ Lurker, Manfred. *The Routledge Dictionary of Gods, Goddesses, Devils and Demon*. London: Routledge, 2004, str. 144.

Slika 13. Prikaz rituala Sema-taouya između Seta i Horusa, reljef iz Kairo muzeja, o. 1971.-1926. g. pr. Kr.

Set je prikazivan s glavom tifonske životinje s četvrtastim ušima i kitnjastim repom te dugom izvijenom njuškom. Na primjeru reljefa (Slika 13.) iz Kairo muzeja, uz Seta se nalazi i Horus (Hor), božanstvo neba s glavom sokola. Horus i Set prikazani su kako vrše obred *sema-tuai*, koji se odvija u svrhu ujedinjenja dviju zemalja, dok ovijaju biljke Gornjeg i Donjeg Egipta oko amblema ujedinjenja.⁴¹ Prezentirani protivnici simboliziraju dva kraljevstva života i smrti, duhovnog i nebeskog, predstavljaju idealne kontraste – Set, kao bog kaosa i smrti, a Horus kao predstavnik neba.⁴²

⁴¹ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 64, 66, 69.

⁴² Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 13.

2.2.2. Mit iz Hermopolisa

Hermopolis Magna, danas poznat kao Al-Ashmūnayn, bio je antički grad Donjeg Egipta smješten na rijeci Nil u Srednjem Egiptu. Nekad se nazivao gradom *Khmunu*, ili u prijevodu – grad osmorice, a bio je nova prijestolnica Gornjeg Egipta u vrijeme reakcije na heliopolisku doktrinu i njena vjerovanja.⁴³ Grad je osmorice bio glavno središte štovanja kulta boga Tota, kojeg se držalo za univerzalnog stvaratelja. Kao što je u Heliopolisu, bog Ra bio usporediv sa Suncem, tako je u Hermopolisu bog Tot s Mjesecom, što saznajemo iz *Tekstova sarkofaga* koji su bili glavni izvor hermopoliske doktrine. Ako se heliopoliska kozmogonija oslanja na duhovnost prethodnog stanja prije postanka svijeta, onda se hermopoliska nadovezuje na nju u tom učenju te se bavi prenošenjem, tj. samim prijelazom s duhovnog na fizički.

Kao što i heliopoliski par, Šu i Tefnut, predstavljaju životno načelo i načelo reda, tako bog Tot i njegova pratilja, Maat predstavljaju isto u hermopoliskoj doktrini. Njihove su funkcije skladne i uravnotežene, a njihova se međusobna potpora može prepoznati u prikazu na kojem je Tot (Slika 14.) u formi ibisa kraj kojeg se nalazi nojevo pero, simbol božanskog poretka, sveti amblem božice Maat.⁴⁴

Slika 14. Prikaz boga Tota kao ibisa s perom božice Maat, o. 400. g. pr. Kr.

Prema hermopoliskim svećenicima, osam primordijalnih bogova se okuplja u vodenom kaosu (Nun) u kataklizmičkom događaju kada se stvara prvi život odnosno kada se rađa Sunce – bog Atum, a božanska osmorka obitava u praiskonskim vodama, tj. Kaosu. Osam su božanstava,

⁴³ *Hermopolis Magna*. Britannica. (<https://www.britannica.com/place/Egypt/Land> pregledano: 25.11.2020.)

⁴⁴ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 64-66.

koja su bila grupirana u muško-ženske parove, bili identificirani s četiri karakteristike koje je posjedovao Kaos: Nun i Naunet (bog i božica vodenih sila), Heh i Hauhet (bog i božica beskrajnosti i vječnosti), Kek i Kauket (bog i božica tame) te Amun i Amaunet (bog i božica nevidljivosti). Parovi božanstava imaju jednaka značenja te predstavljaju iste personifikacije, a zapravo se razlikuju jedino imenom i rodnom.⁴⁵

U trenutku stvaranja Tot sudjeluje u iskonskom kreativnom zvuku, što i objašnjava njegovu izravnu povezanost s ogdoadom⁴⁶, koja je na primjeru prikazana s glavama vodozemaca – božice s glavom zmijske, a bogovi s glavom žabe.⁴⁷ Objašnjenje i interpretacija ovih prikaza je otvorena, ali postoje nagađanja koja simbolički povezuju prikaz bogova s glavama zmija i žaba s plodnošću, kreacijom i regeneracijom.

Slika 15. Crtež prikaza reljefa Ogdoade u Fila hramu

⁴⁵ Fletcher, Joann. *Drevni Egipat – velike civilizacije: život, mit i umjetnost*. Zagreb: 24 sata d.o.o., 1999, str. 41.

⁴⁶ Ogdoada ili skup osam primordijalnih božanstava su sačinjavali bogovi Heh i Hauhet, Amun i Amunet, Kek i Kauket, Nun i Naunet. Navedeni su bogovi stvarali temelj hermopoliske doktrine koju je tumačilo hermopolisko svećenstvo.

⁴⁷ Maspero, Gaston. *The dawn of civilization: Egypt and Chaldaea*. London: S.P.C.K. 1894, str. 148.

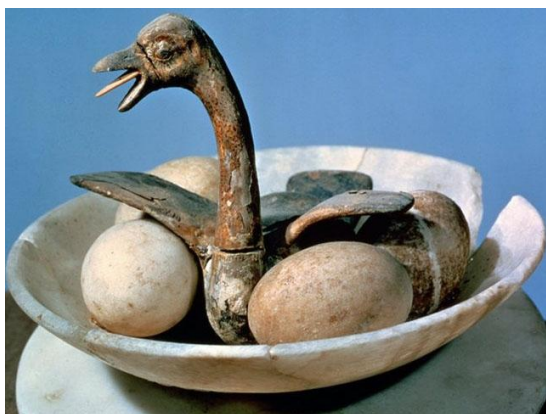
Slika 16. Prikaz ogdoade na reljefu u Hathor hramu u Denderi, o. 54. g. pr. Kr.

Na primjeru crteža (Slika 15.) iz Fila hrama, u gornjem lijevom kutu su prikazana božanstva Heh i Hauhet; gornjem desnom kutu: Amun i Amunet; donjem lijevom: Kek i Kauket; donji desni: Nun i Naunet. U gornjem dijelu crteže s desne strane se nalazi bog Ptah motreći četiri boga i božice ispred nj, dok u donjem dijelu crteža bog Tot u obličju ibisa čini istu stvar. Slični prikaz božanske ogdoade (Slika 16.) nalazi se kao dio cjelovitog reljefa u hramu u Denderi gdje su božanstva također prikazana s glavama vodozemaca.⁴⁸

Što se tiče hermopoliskog vjerovanja, poznate su četiri inačice priče postanka svijeta. Prva se inačica veže uz kozmičku gusku, tj. Veliku gakušu koja je snela jaje na praiskonskom brežuljku gdje se nalazila i ptica svjetla *bennu* koju povezujemo s bogom Ra. Druga je verzija skoro identična kao prva, ali se na mjesto guske nalazi ibis, kojeg povezujemo s Totom, bogom Mjeseca, za kojeg se u hermopoliskoj doktrini smatra da je stvorio sam sebe, što je slično s učenjem u heliopoliskoj doktrini s Ra, bogom Sunca.⁴⁹ Iako su poznate verzije ovih legendi iz *Tekstova sarkofaga* nisu pronađeni odnosno očuvani nikakvi likovni prikazi koji bi se što dosljednije poklapali s njihovim sadržajima – ali postoji nekolicina prikaza guske ili ibisa s jajem koje mogu aludirati na mitove postanka svijeta.

⁴⁸ Maspero, Gaston. *The dawn of civilization: Egypt and Chaldaea*. London: S.P.C.K., 1894, str. 148, 149.

⁴⁹ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 29.

Slika 17. Dekorativni poklopac s prikazom guske i jaja, o. 1549.-1292. g. pr. Kr.

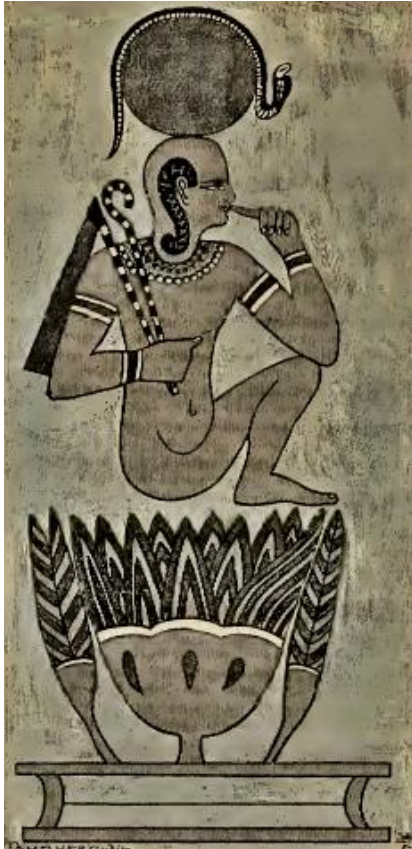

Slika 18. Vapnenački kamen s crtežom guske i jaja, o. 1292.-1075. g. pr. Kr.

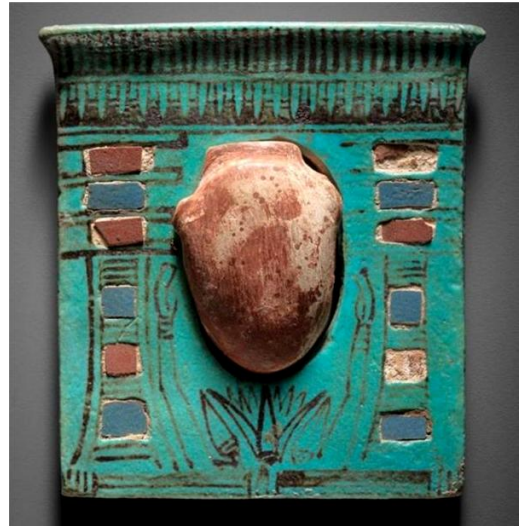
Dekorativni poklopac posude (Slika 17.) koji datira iz vremena vladavine faraone Tutankamona, vladara iz 18. dinastije, prikazuje gusku nad čijim se krilima sa svake strane nalaze po dva jaja. Taj prikaz može simbolizirati rođenje, novi život, no uzevši u obzir da je broj jaja ispod guske četiri, također ih možemo ih usporediti s četiri para božanstva ogdoade, gdje svaki od parova predstavlja određenu hermopolisku božansku dimenziju: vodenu silu, vječnost, tamu te skrivenost. Sličan motiv nailazimo na vapnenačkom kamenu (Slika 18.) iz 19. ili 20. dinastije na kojem se nalazi crtež nacrtan tintom koji prikazuje gusku na gnijezdu s četiri jaja.

Treća i četvrta se inačica mita vežu uz motiv cvijeta lotosa. Jedna priča predstavlja cvijet lotosa koji izranja iz *Jezera dvaju noževa*, svetog jezera kraj kojeg se nalazio hram, a na rastvorenim laticama izvire božansko dijete, bog Ra. Iz *Jezera* je izvirao otok, zvan *Otok plamenova*, za kojeg se smatralo da je mjesto na kojem se događa radnja postanka svijeta – simbol mjesta gdje se izleglo jaje ili mjesta gdje izvire lotos. Zadnja verzija mita prepričava da je iz latica lotosovog svijeta izvirao kukac skarabej, također jedan od simbola sunca, koji se kasnije pretvara u dječaka odnosno boga Ra koji plače, a njegove su suze stvarale ljude.⁵⁰

⁵⁰ Prihoško, Ivan. *Bogovi, mitologija i religija drevnog Egipta*. VDocuments [Online], 2014, str. 11. (<https://vdocuments.site/reader/full/ivan-prihosko-bogovi-mitologija-i-religija-drevnog-egipta> pregledano: 19.11.2020.).

Slika 18. Crtež dječaka koji izranja iz lotosa

Slika 19. Pektoral sa srčanim amuletom, o. 1352.-1186. g. pr. Kr.

Prema hermopoliskom učenju, ili barem prema jednoj od verzija, iz iskonskog lotosovog cvijeta nastaje sunce u obliku djeteta. Dijete prikazano na crtežu (Slika 19.) povezujemo s bogom Harsomtous, Horusovim sinom, koji je bio ujedinitelj egipatskih zemalja, što prepoznajemo po simbolima koje drži u desnoj ruci. Često se Harsomtous izjednačavao s Horusom, a sam Horus s bogom Ra.⁵¹ Sunčani disk i kobra iznad glave lika, također daje naznake da se radi o jednom od *sinova Sunca* - bogu koji je povezan s kultom Sunca.

Pektoral sa srčanim amuletom (Slika 20.), iz 18. ili 19. dinastije služio je kao ukras koji se nosio na prsima, a osim amuleta koji može simbolizirati i kukca skarabeja zbog oblika, ali i oštećenja, u sredini su prikazane i dvije podignute ruke između kojih se nalazi cvijet lotosa koji je povezan s regeneracijom, ali i općenito simbolikom rađanja novog života te postanka svijeta.

⁵¹ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 44, 80.

2.2.3. Mit iz Memfisa

Memfis, grad smješten na zapadnoj obali Nila, oko 3000. g. pr. n. e., bio je egipatska prijestolnica, a izgradio ga je faraon od Menesa kao rezultat ujedinjenja Gornjeg i Donjeg Egipta. Njegovo egipatsko ime je u prijevodu bilo *Bijeli Zidovi*.⁵² Memfisku doktrinu poznajemo zahvaljujući *Šabakinom tekstu* koji je kopija starog dokumenta iz V. dinastije, ali zahvaljujući kralju XXV. dinastije – Šabaki, zbog kopije poznajemo sadržaj originala. Bog Ptah je predstavljen kao bog od kojeg započinje proces postanka svijeta, on je stvoritelj duhovnog i zemaljskog svijeta koji stvara srcem i jezikom, tj. voljom i riječima.⁵³ U odnosu na heliopolisku i hermopolisku, memfiska kozmogonija prikazuje boga Ptaha u ljudskoj formi, povezujući ga direktno sa zemaljskim i materijalnim.⁵⁴ U Memfisu je vladalo božanstvo trijade koju su predstavljali bog Ptah, njegova žena Sekmet te njihov sin Nefertum.

Slika 20. Papirus Harrisia I. s prikazom memfijske trijade ispred faraona Ramzesa III., o. 1150 g. pr. Kr.

Stvarajući „novu” i inovativnu priču postanka svijeta, memfisko je svećenstvo pokušavalo izbjeći teme i načine koje su već prepričane narodu. Memfiska doktrina ne odbacuje

⁵² Prihoško, Ivan. *Bogovi, mitologija i religija drevnog Egipta*. VDocuments [Online], 2014, str. 8. (<https://vdocuments.site/reader/full/ivan-prihosko-bogovi-mitologija-i-religija-drevnog-egipta> pregledano: 19.11.2020.).

⁵³ Olujić, Boris. *Povijest 2. knjiga: Egipat i antička Grčka*. Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007, str. 59-60.

⁵⁴ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 50.

u potpunosti druga učenja, kao npr. vjerovanja heliopoliske eneade, već je uzima pod svoje okrilje, tj. smatra se da Ptah stvara božanstvo eneade. Eneada je stvorena *božanskom energijom* te *božanskim znanjem* i *božanskim izgovorom* boga Ptaha, tako da on razmišlja i govori o njima.⁵⁵ Ptah je prezentiran kao inačica boga Nuna, odnosno božice Naunet, koji stvara(ju) boga Atuma, onog koji izvršava Ptahovu volju – stvara Šu i Tefnut te prati ostatak heliopoliske priče. Poznaje se i inačica mita u kojoj Atuma zamjenjuju, Horus i Tot, odnosno stvaralačko srce i jezik boga Ptah.

Ptah je na gornjem likovnom prikazu na papirusu (Slika 21.) prikazan kao mumificirani čovjek s uskim pokrivalom za lubanju i božanskom ravnom bradom. Iz zavoja mu vire ruke koje pridržavaju žezlo sastavljeno od kombinacije *ankha* (život), *djeda* (stabilnost) i *wasa* (moći), što simbolizira vlast nad Kaosom.⁵⁶ Horus je bio personificiran kao vladar te se smatralo da je ujediniio razdvojene zemlje Egipta i nazvao ih zajedničkim imenom Tatenen, što je ujedno bio i Ptahov čest nadimak. Sintagma imena – Ptah Tatenen ne samo da je upućivala da je Ptah stvoritelj egipatske zemlje, već da on i predstavlja tu zemlju, što asocira na sličnu heliopolisku usporedbu Atuma s praiskonskim brežuljkom.⁵⁷

Za razliku od heliopoliske i hermopoliske doktrine koja bogove prikazuje kao posrednike između čina stvaranja i uzvišenog boga, memfiska se kozmogonija fokusira na cjelokupnost stvaranja i spajanje duhovnog svijeta kozmičkim poretkom u jednu cjelinu.⁵⁸ Kozmički se poredak može objasniti kroz prizmu bogova eneade. Seciranjem eneade na prirodni poredak, kojeg utjelovljuju prvotni bogovi Atum, Shu, Tefnut, Geb te Nut i politički poredak, kojeg predstavljaju Oziris, Izida, Set i Neftis.

Božica Sekmet, ili doslovnim prevodjenjem njenog imena – „moćna” – prikazuje se s glavom lavice u crvenom, sa sunčanim diskom i *ureusom* ili kobrom s *ankhom* (simbolom života) u ruci, kao što se može primjetiti na prethodno prikazanom papirusu s prikazom trijade. U memfiskoj se doktrini držalo da je Sekmet, Raova kći, koja je imala i ulogu osvetničkog Raovog oka, koje je donijelo kugu. Iako nije imala ulogu u stvaranju svijeta, smatra se čuvaricom božanskog poretka.⁵⁹

⁵⁵ Stanfield Holland, Glenn. *Gods in the Desert: Religions of the Ancient Near East*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2009, str. 35.

⁵⁶ Watts, Edith Whitney; Girsh, Barry. *The Art of Ancient Egypt: A Resource for Educators*. New York: Metropolitan Museum of Art, 1998, str. 50.

⁵⁷ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 28.

⁵⁸ Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006, str. 77.

⁵⁹ *The British Museum* (https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA9999-43 pregledano: 27.12.2020.)

2.2.4. Mit iz Tebe

Teba je za vrijeme Nove države bila glavni grad Egipta od 1570. g. pr. Kr. do 1069. g. pr. Kr., a smještena je u sredini Gornjeg Egipta na obje strane rijeke Nil – glavni grad na istočnoj obali, a na zapadnoj nekropola. Egipćanima je Teba bila poznata i pod nazivom *Wase* ili *Wo'se* – u prijevodu *grad*, odnosno *Usast* ili *Waset* – u prijevodu *južni grad*.⁶⁰ Tebanskog lokalnog boga predstavljao je Amon, kojeg su smatrali za vrhovnog boga i nevidljivog stvoritelja.

Po uzoru na memfisku, tebanska se doktrina također željela izboriti za prevlast te je utjelovila prethodne kozmogonije i njihova vjerovanja u vlastitu tako da se tvrdilo da je Teba bila središte praiskonskog brežuljka odnosno prvi grad, gdje su stvoreni i ljudi koji bi mogli osnovati i druge gradove koji bi bili izgrađeni po uzoru na Tebu. Vjerovalo se da je Teba bila Raovo oko koje je nadgledalo i ostale gradova Egipta. Amon se uspoređuje s Atumom, jer stvara sam sebe iz ništavila, te kao i Ptah iz sebe stvara hermopolisku oktoadu, pa zatim i Tatenen, što povezujemo s bogom Ptah iz memfiske kozmogonije.⁶¹

Slika 21. Kip boga Amona-Ra kao
ovnoglavog božanstva, o. 1450. g. pr.
Kr.

Amon je predstavljao životnu snagu koja budi Nuna i tako označava početak stvaralačkog ciklusa, te stvaranje heliopoliske eneade. Uzevši u obzir da su svi bogovi bili Amunovi oblici, smatralo se da Amon (Slika 22.) može preuzeti bilo koji oblik: osim u svom ljudskom obliku, moglo ga se vidjeti i u prikazu Velike gakuše, čovjeka s glavom žabe, *ureusa*

⁶⁰ *Ancient History Encyclopedia* ([https://www.ancient.eu/Thebes_\(Egypt\)/](https://www.ancient.eu/Thebes_(Egypt)/) pregledano: 17.1.2021.)

⁶¹ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 30.

ili kobre. Također je često bio prikazivan kao ovan ili kao čovjek s glavom ovna, što je bio znak plodnosti, ali je takav Amonov prikaz, koji je čuvan u Britanskom muzeju, najčešće povezan s legendom kad je jednom navukao glavu i kožu ovna te ukrao bogu Šu njegove funkcije i postao bogom vjetra, kad ga je Šu jednom molio da izađe iz skrovišta. Otada je simbol ovna sam bog Amon te je bilo dopušteno ubiti ovna samo jednom godišnje u znak žrtve bogu Amonu.⁶² Ako se primjeti i specifičan položaj ruku kipa, može se vidjeti da je jako sličan bogu Šu u onim prikazima gdje Šu pridržava tijelo božice Nut.

Slika 22. Kip boga Amona-Ra u antropomorfnom obliku, o. 525. g. pr. Kr.

Iako je tijekom perioda Stare države, Amon bio neznatni bog Tebe, o njemu se dosta malo znalo što je rezultiralo njegovim nadimkom - „nevidljivi” ili „onaj koji se krije”, a tek je za vrijeme Nove države postao „kraljem bogova” kada se širilo štovanje boga Amona u Egiptu, i tada postaje hibridni bog Amon-Ra.⁶³ U Britanskom muzeju nalazi se još jedan primjerak (Slika 23.) prikaza Amona kao čovjeka tamnije kože u iskoraku koji na glavi nosi sunčani disk, kao „-Ra” obilježje i dva pera.

Kao i u Memfisu, u Tebi se štovala božanska trijada koju je činio Amon, uz svoju ženu Mut i njihovog sina Khons. Mut, koju su Egipćani smatrali najvećom i najmoćnijom božanskom majkom, često se prikazivala kao žena sa životinjom supa na glavi, ili s glavom supa koja nosi dvostruku krunu Gornjeg i Donjeg Egipta. Smatralo se da je Mut dvospolni bog što opravdava njezinu funkciju majke čitavog živog svijeta. Također, držali su je za Veliku čarobnicu i Raovo

⁶² Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 93-97.

⁶³ Wilkinson, Richard H. *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Singapore: Tien Wah Press, 2003, str. 92.

oko.⁶⁴ Budući da je Amon predstavljao sunčano božanstvo, za sina Khonsa dodijelio je funkciju boga mjeseca, čije je ime u prijevodu značilo „prelaziti poprijeko” jer su ga opisivali kao trkača koji je jurio nebom. Često je prikazivan kao mumificiran mladić obrijane glave s uvojkom kose i s polumjesecom iznad glave.⁶⁵

Slika 23. Amulet s prikazom tebanske trijade, o. 747.-656. g. pr. Kr.

Na amuletu (Slika 24.) iz Arheološkog muzeja Johns Hopkinsa prikazana je tebanska trijada: na desnoj strani prepoznatljiv je lik Amona zbog svoje krunice od dva velika pera i duguljaste brade, koja predstavlja simbol božanstva. U sredini se nalazi božica Mut koja blago podiže ruku prema Amonovoj glavi, a nosi haljinu pernatog dizajna i dvostruku krunu na glavi, naglašavajući status supruge kralja bogova. Khons se nalazi na lijevoj strani amuleta, s lunarnim diskom iznad glave, što ukazuje na njegovu funkciju boga mjeseca.⁶⁶

⁶⁴ Uranić, Igor. *Sinovi sunca*. Zagreb: Biblioteka Mitologica., 1997, str. 78.

⁶⁵ Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990, str. 100-101.

⁶⁶ *Johns Hopkins Archaeological Museum* (<https://archaeologicalmuseum.jhu.edu/the-collection/object-stories/ancient-egyptian-amulets/plaque-with-the-theban-triad/> pregledano: 18.1.2021.).

3. Mezopotamski narodi

Područje Mezopotamije naseljeno je uz plodna područja Eufrata i Tigrisa oko 5. tisućljeća pr. Kr. S vremenom se razvila bogata urbana mreža gradova koji su razvili trgovačke odnose s gradovima i narodima istočnog Mediterana, Egipta, Irana, doline Inda te Srednje Azije.⁶⁷

3.1. Sumerani

Otkrivanje prve civilizacije u povijesti dogodilo se tek sredinom 19. stoljeća, točnije 1849. godine, pronalaženjem ostataka grada Uruka. Mnogi zapisi na glinenim pločicama, uz brojna arheološka iskapanja i nalaze, omogućila su dragocjena saznanja o nedavno otkrivenoj izgubljenoj civilizaciji.⁶⁸ Dva su ključna događaja za Sumerane – prvi je kraj treće urske dinastije, kada su Sumerani izgubili prevladavajući politički, a time i vladarski položaj, a drugi je događaj dolazak babilonskog kralja Hamurabija na vlast čime se gubi politički, etički i kulturni identitet Sumerana.⁶⁹

3.1.1. Sumerska civilizacija

Na ušću Eufrata i Tigrisa, smjestili su se Sumerani, narod kojem nije poznato porijeklo, a ni točan početak njihovog dolaska na to područje. Oko 5000. g. pr. Kr. podignuto je naselje Eridu s hramom, a tisućljeće kasnije i drugi gradovi poput Uruk (Warka), Ur, Lagaš i Nipur. Smatra se da su prva civilizacija s obilježjima koja to i opravdavaju, a to su gradovi-države, pismo, škola, razvijene tehničke djelatnosti i veća proizvodnja (u poljoprivredi i stočarstvu) te bogata trgovina.

Sumerska je urbana kultura bila teokratska, u smislu da bog vrši pravdu među vjernicima preko svojih zastupnika, a njihovo političko uređenje monarhija, uzevši u obzir da su gradovima-državama vladali kraljevi koji su morali biti odabranici gradskih bogova i Enlila, vrhovnog boga.⁷⁰ Kako su Sumerani vjerovali, gradovi-države su bile božanske pojave koje su označavale mjesto djelovanja jednog božanstva koje ga je oživljavalo i predstavljalo, pa je bog Enlil

⁶⁷ Benzel, Kim. *Art of the Ancient Near East: A Resource for Educators*. New York: Metropolitan Museum of Art, 2010, str. 17.

⁶⁸ Kale, Eduard. *Povijest civilizacija*. Zagreb: Školska knjiga, 1982, str. 39.

⁶⁹ Kramer, Samuel Noah. *The Sumerians: Their history, culture and character*. Chicago: University of Chicago Press, 1963, str. 32.

⁷⁰ Težak-Gregl, Tihomila. *Povijest 1 .knjiga: Prapovijest i prve civilizacije*, Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007, str. 254-254.

predstavljao grad Nippur, bog Nanar grad Ur, grad Lagaš je pripadao Nimurti, a Uruk bogu Anu.⁷¹

3.1.2. Sumerska kozmogeneza

Sumerski su mitovi nepoznati i nije pronađen nijedan dokaz koji opisuje kreaciju već se pretpostavlja vječno postojanje bogova i svemira koji potječu od božice Nammu koja je rodila svemir.⁷² Nammu je bila božica podzemnih voda odnosno personifikacija praiskonskih voda koja je rodila boga neba Anu i božicu zemlje Ki. Ta dva božanstva su zajedno činile spoj neba i zemlje – An-Ki, ali rođenjem njihovog sina Enlila, boga zraka, razdvojili su se.

Slika 24. Prikaz boga Enkija na cilindru od crnog mramora, o. 2217.-2193. g. pr. Kr.

Na cilindru (Slika 25.) se nalazi prikaz sumerskog božanstva podzemnih voda, boga Enkija kojeg se može prepoznati zbog šest koverča na glavi, a nosi posude iz kojih teku potoci slatke vode. Prizor dočarava i sumersko razumijevanje svijeta koje se temelji na prostranstvu svete podzemne vode.⁷³ Enlil, bog zraka, našao se u krajnjoj tami u nebu, i kako bi uljepšao tamu svog prostora, stvara Nannua, boga mjeseca, koji je sebi rodio boga sunca, Utua, koji postaje sjajnijim od svoga oca. Enlil se ujedinjuje s božicom zemlje, svojom majkom Ki, tj. božicom Ninhursag te se zahvaljujući tom udruženju, uz pomoć Enkija, boga vode, stvara biljni i životinjski svijet.⁷⁴ Zasluge za odvajanje neba i zemlje se pripisuju bogu Enlilu, kao i stvaranje čovječanstva kako bi rasteretilo „posao” bogova na zemlji.⁷⁵ Nedugo nakon stvaranja ljudi, Enlilu je počela dosađivati buka koju su stvarali na zemlji te je odlučio napraviti veliku poplavu

⁷¹ Wooley, Leonard. *Počeci civilizacije*. Zagreb: Naprijed, 1966, str. 438.

⁷² *Top 10 Sumerian Gods and Goddesses*. Ancient History List. (<https://www.ancienthistorylists.com/mesopotamia-history/top-sumerian-gods-goddesses/> pregledano: 27.1.2021.)

⁷³ Potts, Timothy; Thomas, Ariane. *Mesopotamia: Civilization Begins*. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2020, str. 8.

⁷⁴ Kramer, Samuel Noah. *Sumerian Mythology*. Global Grey ebooks, 1961, str. 105-106.

⁷⁵ Spar, Ira. *Mesopotamian Creation Myth*. The Metropolitan Museum. (https://www.metmuseum.org/toah/hd/epic/hd_epic.htm pregledano: 31.1.2021.)

kako bi počinio genocid ljudske rase. Zahvaljujući pomoći boga Enkija, smrtnik Utnapištim je preživio potop sagradivši brod te postao besmrtnan.⁷⁶ Ep o Gilgamešu je mitska priča koja se nadovezuje na priču o Utnapištimu, čovjeku kojemu su bogovi podarili vječan život.

Slika 25. Prikaz bogova Enlil, Inana, Anu i Ninhursag na cilindričnoj brtvi

Na likovnom se prikazu cilindrične brtve (Slika 26.) uočavaju bogovi, s desna na lijevo: božica Inana, bog Anu, božica Ninhursag i bog Enlil. Božica majka Inana, božica plodnosti poznata kao djelateljica vode (koje nikad neće ponestati u Mezopotamiji) u rukama nosi vrč⁷⁷, a okrenuta je prema bogu Anu, vrhovnom bogu, koji sjedi na vrhu planine, a ispred njega se nalazi božica vegetacije, Ninhursag, koju prepoznajemo po simbolima flore i vegetacije koju joj pomaže stvoriti bog Enlil, kojeg prepoznajemo po rogatoj kruni.

Slika 26. Vapnenačka ploča s reljefnim prikazom Ur-Nanše, kralja Lamaša, i njegovih sinova, o. 2520. g. pr. Kr.

⁷⁶ Scott Green, William; Neusner, Jacob. *The Religion Factor: An Introduction to how Religion Matters*. Kentucky: Westminster John Knox Press, 1996, str. 228.

⁷⁷ Gray, John. *Mitologija Bliskog Istoka*. Opatija: Otokar Keršovani, 1982, str. 20.

Na primjeru reljefa (Slika 27.), dva puta je prikazan kralj Ur-Nanša sa svojim sinovima, ženom i sudskim vijećnicima. Na lijevom prikazu kralj stoji na nogama i na glavi nosi košaru cigli za temelje hrama, a takva simbolika ukazuje na ulogu vladara kao graditelja, kao aktivnog sudionika u trenutnom stvaranju i izgradnji grada (svijeta). Na desnom je prikazu kralj u sjedećem položaju, a u ruci drži pehar na svečanoj gozbi u čast izgradnji hramova za bogove.⁷⁸ Kao što božanstvo sudjeluje u stvaranju svijeta, tako se uloga vladar Bliskog istoka poistovjećuje u izgradnji grada, a koristeći propagandu kroz umjetnost veliča svoju moć i postignuća, ali i pripadnost bogovima, jer se smatra da vladar u zemaljskom carstvu potječe izravno od bogova.⁷⁹

⁷⁸ Potts, Timothy; Thomas, Ariane. *Mesopotamia: Civilization Begins*. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2020, str. 164.

⁷⁹ Benzel, Kim. *Art of the Ancient Near East: A Resource for Educators*. New York: Metropolitan Museum of Art, 2010, str. 118.

3.2. Semiti

S vremenom je dominacija Sumerana na području Eufrata i Tigrisa slabila te su sumerski narodi zamijenjeni drugim narodima – semitskim. Semiti predstavljaju skup naroda koji su bili povezani grupom srodnih jezika za koje se pretpostavlja da su izvedeni iz jednog zajedničkog prajezika – semitskog. Pojam obuhvaća Arape, Akadane, Kanaance, Feničane, Židove te dijelom Etiopljane i aramejska plemena, a područje za koje je pretpostavljeno podrijetlo semitskog naroda čine Mezopotamija, Mala Azija, Bliski Istok, Arapski poluotok i Afrički rog.⁸⁰

3.2.1. Babilonci

Početak drugog tisućljeća pr. Kr. doseljavaju se Amorićani, semitski narod koji je osnovao svoju prijestolnicu u Babilonu, koji je bio smješten usred plodnog područja dviju rijeka Eufrata i Tigrisa. Oni su porazili Sumerane te preuzeli njihove civilizacijske, ali i religijske tekovine. Prva era Babilonskog kraljevstva započinje dolaskom kralja Hamurabija na vlast, koji osim utemeljenja prve dinastije širi granice kraljevstva diljem čitave Mezopotamije.⁸¹ Prestanak dominacije Babilona dogodio se postupno, jačanjem susjednih naroda, a slabljenjem babilonske moći, što perzijski vladar Kir II iskorištava i uspješno osvaja babilonsku prijestolnicu.⁸²

3.2.1.1. Babilonska civilizacija

Babilonija je bila monarhija vođena centraliziranim sustavom, a veliku političku novinu uvodi kralj Hamurabi, iz čijeg vladanja potječe zakonik o babilonskim pravnim, poreznim, financijskim i društvenim pitanjima. Babilonsko feudalno društvo se dijelilo na tri klase odnosno društvena statusa: slobodan, sluga s ograničenom slobodom koji uživa u određenim povlasticama i rob.⁸³ Babilonci su način vjerovanja, u kojem povezuju religiju sa svakodnevicom prirode i prirodnih zakona, preuzeli od Sumerana, zbog preuzimanja sumerskog pisma i iščitavanja sumerske literature i prakticiranjem njihovih religijskih običaja.⁸⁴ Dijalekti koji su bili govoreni među istočnim semitima, bili su babilonski i asirski, oba preuzeta iz sumerskog jezika, a bili su upareni u jedan termin – akadski jezik.⁸⁵

⁸⁰ Škiljan, Dubravko. *Leksikon: Jezici i pisma antike*. Latina et Graeca, vol. 1, br. 31, 1988, str. 77. (<https://hrcak.srce.hr/223712> pregledano: 17.2.2021.)

⁸¹ Leick, Gwendolyn. *The Babylonian World*. New York: Routledge., 2007, str. 2.

⁸² Tomorad, Mladen; Malus Tomorad, Ivana; Gračanin, Hrvoje; Brković, Vjera; Bušljeta, Rona. *Povijest 1: Svijet prije nas* / Tomorad, Mladen (ur.). Samobor: Meridijani, 2019, str. 50.

⁸³ Težak-Gregl, Tihomila. *Povijest 1 .knjiga: Prapovijest i prve civilizacije*, Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007, str. 332-339.

⁸⁴ Leick, Gwendolyn. *The Babylonian World*. New York: Routledge., 2007, str. 362.

⁸⁵ George, Andrew. *Babylonian and Assyrian: a history of Akkadian*. U: *Languages of Iraq, Ancient and Modern*. London: British School of Archaeology in Iraq, 2007, str. 31.

Jedni od poznatijih babilonskih ritualnih obreda, bili su obredi poput „ispiranja usta”, koji su pripremali kipove božanstava, i obredi „otvaranja usta”, koji su omogućavale prisutnost određenih božanskih subjekata odnosno obred koji je otvarao „prolaz” bogovima iz njihovog svijeta na zemaljski svijet, tako da je narod Babilona uistinu vjerovao da su bogovi slobodni vidjeti i djelovati kroz njihov kip tj. materijalan oblik, što je na jedan način simboliziralo zemaljsku prisutnost bogova.⁸⁶

3.2.1.2. *Babilonska kozmogeneza*

Mitovi o postanku kozmosa, svijeta bogova i ljudi u formi epova su: Lahar i Ašnan, Postanak i posvećenje trnokopa, Gilgameš, Enkidu i Donji svijet, Ep o stvaranju svijeta, te Poema o potopu (Enuma Eliš). Jednim od najdužih akadskih tekstova o postanku svijeta, smatra se spjev napisan klinastim pismom na sedam tablica različite veličine – *Enuma Eliš* – spoj herojske epopeje i dogmatske poeme. Nastanak epa o stvaranju se smješta početkom 2000. g. pr. Kr., a prepričava nam sukob starije generacije božanstava sa novom, njihovu prevlast te stvaranje i uređenje kozmosa i svijeta.⁸⁷ Enuma Eliš započinje teogonijom koja pokazuje kako su nastali sami bogovi. Nema postajanja *ex nihilo*, nego je zabilježen proces evolucije u kojemu su se prvi bogovi pojavili iz svete prvotne tvari, bezoblične, nedefinirane supstance, u kojoj ništa nema identitet.

Uvodni dio epa predstavlja bogove starije generacije te je svijet prikazan u praznom i kaotičnom stanju, dok se iz primordijalnih voda od apsolutnog bića Mummu ne rode dvije sile Apsu i Tiamat, predstavnici podzemne slatke i slane vode.⁸⁸ Od tih bogova nastaju Lahmu i Lahamu – Tama i Noć, a od njih se rađaju Nebo i Zemlja, tj. Anšar i Kišar za koje se smatralo da tvore čitav svijet.⁸⁹

Mlađa generacija bogova, koju čini babilonski panteon, među kojima su Anu (bog neba) i Ea (bog vrhovnog kraljevskog božanstva), zasmetala je bogu Apsu, koji je planirao napad. Ali ga je Ea, koji je ujedno i bog lukavosti, nadmudrio i preduhitrio. Apsuova je smrt povrijedila Tiamat te je ona odlučila iskoristiti srdžbu sila Kaosa da stvori vojsku čudovišta kako bi se

⁸⁶ Dick, Michael B. *Born in Heaven, Made on Earth: The Making of the Cult Image in the Ancient Near East*. Winona Lake: Eisenbrauns, 1999, str. 57.

⁸⁷ Lodoli, Ivana. *Biblija i mezopotamska književnost – postanak*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet., 2019, str. 5.

⁸⁸ Višić, Marko. *Enuma Eliš: Sumersko-akadski ep o stvaranju*. U: *Književnost drevnog Bliskog istoka*. Zagreb: Naprijed., 1993, str. 221-223.

⁸⁹ Lodoli, Ivana. *Biblija i mezopotamska književnost – postanak*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet., 2019, str. 5-6.

osvetila mlađoj generaciji bogova. Predvodnik je vojske bio neman Kingu, kojem su povjerene „Ploče sudbine”, koje sačinjavaju božanski plan koji treba biti proveden na zemlji.⁹⁰

Marduk, sin boga Ee, bio je spreman sukobiti se s Tiamat, ali pod uvjetom da mu pripadne vrhovna moć za određivanje sudbine i kreacije novog života. Mardukova pobjeda nad Tiamat se svake godine ceremonijalno slavila na novogodišnjem festivalu (*akitu*) u trajanju od nekoliko dana gdje se recitirao ep *Enuma Eliš* te su se izrađivali kipovi lokalnih bogova kao znak zahvale Mardukove žrtve za sukob s Tiamat.⁹¹

Slika 27. Prikaz božice Tiamat u obličju zmaja i boga Marduka na cilindru od serpentinita, o. 900.-750. g. pr. Kr.

Prethodno spomenuta mitološka priča prikazana je na brtvi cilindra u linearnom stilu. Tiamat je prikazana u obliku duguljastog rogatog zmaja koji prolazi donjem dijelom cilindra, a gornja četvrtina tijela se okomito uspravlja na jednu prednju ruku ili šapu, dok je druga podignuta. Bradati bog Marduk trči prema lijevo na tijelu gmaza s raširenim rukama. U desnoj ruci drži šesterokraki grom, a u lijevoj dvije strijele. Iza njega se nalazi manja figura boga, a iza njega tj. ispred figure zmaja nalazi se božica s otvorenim rukama obuhvaćajući njušku gmaza.

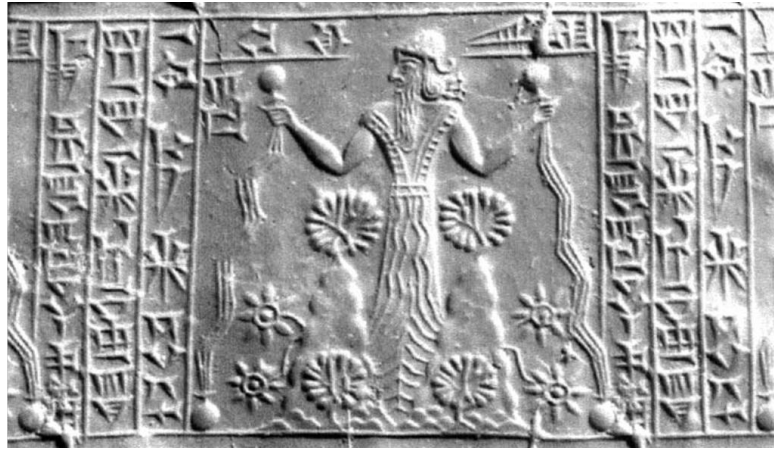
Mardukova je pobjeda nad Tiamat i njenom vojskom prikazana kao pobjeda „dobra nad zlom” odnosno Reda nad Kaosom s kojom kreće nova organizacija svijeta, a započinje razdvajanjem Tiamatinog tijela na Nebo i Zemlju. Zatim rasporedom bogova u obliku pojedinih zvijezda i određivanjem položaja i putanje zvijezda te podjelu vremena na dane, mjeseci i godine. Onda Marduk prelazi na Zemlju gdje stvara planine, rijeke, biljke te kopnene i morske životinje,⁹² a nakon Tiamatine smrti bušenjem njene glave stvara duboke izvore te rijeke Eufrat i

⁹⁰ Gray, John. *Mitologija Bliskog Istoka*. Opatija: Otokar Keršovani, 1982, str. 33.

⁹¹ Stephens, John. *Ancient Mediterranean Religions: Myth, Ritual and Religious Experience*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016, str. 24-25.

⁹² Višić, Marko. *Enuma Eliš: Sumersko-akadski ep o stvaranju*. U: *Književnost drevnog Bliskog istoka*. Zagreb: Naprijed., 1993, str. 59.

Tigris otvaranjem njenih očiju. Prigušivanjem kaotičnih voda tj. Tiamat i njihovo pretvaranje u izvore plodnosti, Marduka se gleda kroz prizmu boga plodnosti i vodotoka.⁹³ Na samom kraju stvara čovjeka iz krvi nemani Kingu, što upućuje na prirodni demonski atribut u ljudskoj naravi.⁹⁴

Slika 28. Prikaz boga Marduka na Kassite cilindru od lapis lazulija, o. 1359.-1333. g. pr. Kr.

Prikaz Kassite cilindra od lapis lazulija, smješta figuru Marduka s vazama iz kojih teče voda između prikaza planina i cvijeća, što aludira na njegovu titulu stvoritelja i vladara, a opis „kralj svijeta” na cilindru to potvrđuje.⁹⁵

Slika 29. Prikaz bogova Marduk, Ištar, Šamaš, Ea i Usimu na cilindričnoj brtvi, o. 2300. g. pr. Kr.

Detalj tzv. Adda cilindra prikazuje figure bogova. Lik s lukom i strijelom je bog Marduk, a gledajući prema desno, vidimo lik božice Ištar s nebeskim diskom kao krilima iz kojih izlazi oštro oružje nalik koplju. U centru se likovnog prikaza nalazi bog Sunca Šamaš, sa zrakama

⁹³ Leick, Gwendolyn. *The Babylonian World*. New York: Routledge., 2007, str. 352.

⁹⁴ Gray, John. *Mitologija Bliskog Istoka*. Opatija: Otakar Keršovani, 1982, str. 35.

⁹⁵ Leick, Gwendolyn. *The Babylonian World*. New York: Routledge., 2007, str. 110.

iznad njegovih ramena te siječe svoju putanju između planina kao simbol izlaska sunca. Figura iz čijih ramena izlazi mlazovi vode i riba jest Ea, a iza njega stoji Usimu, manje božanstvo koje predstavlja Einog vezira s dva lica.⁹⁶ Na primjeru je cilindra primjenjiva ekvivalentnost sa sumerskim bogovima pa bi Marduk predstavljao sumerskog boga Enlila, a ostali ekvivalenti akadsko-sumerskim parovima su: Ištar – Inana, Šamaš – Utu, Ea – Enki, Usimu – Izidor.

3.2.2. Kanaanci

Kanaanci su semitski narod koji su oko kraja drugog tisućljeća pr. Kr. živjeli na području Palestine. Tijekom povijesti, pojam Kanaan se često odnosio na Feniciju, dom slavni trgovačkih ljudi, a u dijelovima Starog zavjeta, pojam se koristi kao sinonim za trgovca. Tijekom prvog tisućljeća prije Krista, Kanaanci, Židovi i drugi palestinski narodi su pali pod vlast mnogih mezopotamskih naroda, poput Asiraca, Babilonaca i Perzijanaca.⁹⁷ Na sjeverozapadu Sirije, na području Ugarita, otkriveni su ostaci dva hrama, palače i privatni smještaji te dvije knjižnice glinenih pločica, uglavnom pisane ugaritskim jezikom. Prijevodi tih tekstova pružili su prvi uvid u kanaansku religiju, koja je prije bila spomenuta u biblijskim tekstovima.⁹⁸

3.2.2.1. Kanaanska civilizacija

Kanaan, dom Hebrejaca, smješten je na području Sirije i Palestine – okružen Sredozemnim morem te dvjema moćnim civilizacijama, egipatskom i mezopotamijskom, koje utječu na kulturu, religiju i običaje kanaanskih naroda.⁹⁹ Ugarit, glavni grad Kanaanaca, bilo je civilno, ekonomično, vojno i religijsko središte. Svakidašnji je život, uz poljoprredne poslove, bio ispunjen i religijskim ritualima. Kralj je bio na čelu svake vlasti, a posebno je bio istaknut kao u mitološkim tekstovima kao aktivno utjelovljenje bogova. Stambeni dijelovi grada otkrivaju mrežu ulica popločane kamenom s odvodnim sustavima. Zahvaljujući jantaru i lapis lazuliju, Ugarit je postao središte velike trgovačke mreže koja se proširila do Baltika i Afganistana.¹⁰⁰

3.2.2.2. Kanaanska kozmogeneza

O kanaanskom se panteonu i djelovanju glavnih bogova i božica saznaje više s opisa ugaritskih mitoloških ploča. Kao i u prethodnim mitologijama, bogovi se brinu za plodnost i

⁹⁶ *The British Museum* (https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1891-0509-2553 pregledano: 4.2.2021.)

⁹⁷ Nardo, Don. *The Greenhaven Encyclopedia of Ancient Mesopotamia*. Detroit: Gale, 2007, str. 66-67.

⁹⁸ Spar, Ira. *The Gods and Goddesses of Canaan*. The Metropolitan Museum. (pregledano https://www.metmuseum.org/toah/hd/epic/hd_epic.htm 13.3.2021.)

⁹⁹ Dolenčić, Karla. *Oblici matrijarhata u drevnim bliskoistočnim mitologijama*. Diplomski rad. Rijeka: Filozofski fakultet., 2018, str. 27.

¹⁰⁰ Hinnells, John R. *A Handbook of Ancient Religions*. New York: Cambridge University Press, 2007, str. 109-110.

vlažnost zemlje te odnose neba i podzemlja. U ugaritskim tekstovima je zabilježeno više od dvjesto božanstava, za koje se smatralo da imaju vječan život. Na čelu je panteona bio bog El, otac bogova i bog-stvoritelj, okružen vijećem božanstava, među kojima je njegova supruga Athirat i Baal, bog rata. Vrhovno božanstvo El se opisivalo kao dobrotvorno božanstvo „sive brade”,¹⁰¹ te se u mitovima oslovljava kao *bni bnut* – tvorac svega stvorenog, ali u kanaanskim tekstovima nema razrađene kozmogeneze.¹⁰²

Proučavanjem ugaritskih mitoloških tekstova, zaključuje se da je kozmičko središte bila planina Saphon, koja se geografski povezuje s planinom sjeverno od Ugarita. Osim što je Saphon i sjedište boga El, planina se povezuje s mitovima o Baalu, bogom oluje.¹⁰³ Smatra se da su bogovi nastali kao manifestacije prirodnih fenomena gdje se pokazuje najveća briga za plodnost zemlje i životinja.¹⁰⁴ El je izvorni glavni bog-vladar, ali se u mitovima opisuje kao stariji i neodlučan bog te ga zamjenjuje mlađi bog Baal, što je prisutno i u prethodnim mitologijama. El je najčešće prikazan kao božanstvo koje sjedi, dok je Baal prikazan u blagom raskoraku.

Slika 30. Vapnenačka ploča s prikazom boga Baala, o. 1500 g. pr. Kr.

Slika 32. Pozlaćeni kip sjedećeg boga Ela, o. 1400.-1200. g. pr. Kr.

¹⁰¹ Spar, Ira. *The Gods and Goddesses of Canaan*. The Metropolitan Museum. (pregledano https://www.metmuseum.org/toah/hd/epic/hd_epic.htm 13.3.2021.)

¹⁰² Gray, John. *Mitologija Bliskog Istoka*. Opatija: Otokar Keršovani, 1982, str. 68.

¹⁰³ Hinnells, John R. *A Handbook of Ancient Religions*. New York: Cambridge University Press, 2007, str. 112.

¹⁰⁴ Spaeth, Barbetta Stanley. *Ancient Mediterranean Religions*. New York: Cambridge University Press, 2013, str. 59.

Na vapnenačkoj je ploči, Bog Baal prikazan kako drži oružje u desnoj ruci koje oslobađa grmljavinu i kišu, a u lijevoj ruci se nalazi biljka, što može biti aluzija na učinak oluje i kiše na vegetaciju. Uočljiv je hijerarhijski prikaz na ploči, jer je Baal prikazan veći, kao vrhovni bog, a ispod njegove lijeve ruke, nalazi se manji prikaz kralja Ugarita u položaju za molitvu. Poznat je ugaritski mit koji govori o borbi života i smrti između boga Baala i čudovišta iz Kaosa, sedmoglavi zmaj koji simbolizira snage koje se trebaju poraziti kako bi svijet postojao, što podsjeća na bitku Marduka i Tiamat.¹⁰⁵

3.2.3. Židovi

Židovi su semitski narod koji se naseljava oko 2000. g. pr. Kr. na području Kanaana. Prema predaji, Aramejac Abraham smatran je praocem židovskog naroda koji zajedno s svojim rođacima naseljava područje na istočnoj obali Sredozemnog mora koje obuhvaća dio današnjeg Izraela, Jordana i Sirije.¹⁰⁶

3.2.3.1. Židovska civilizacija

Prema Bibliji Židovi su iz Mezopotamije preseljeni u područje plodne dolina Nila u Egipat gdje se navikavaju na sjedilački način života, uz djelatnosti stočarstva i poljoprivrede sve do sukoba s faraonima iz 19. dinastije kada, s namjerom da se izbave od ropstva, bježe u Obećanu Zemlju, Kanaan. Provjereno je da se Židovi prvi put spominju u povijesnim izvorima koji datiraju oko 1200.-1000. g. pr. Kr.

Židovi su u Kanaanu dugo vremena vodili bitke s drugim plemenima te tek početkom monarhije i dolaskom prvog židovskog kralja Saula na vlast dolazi do ujedinjenja većine plemena. Drugi židovski vladar, kralj David pobjeđuje Filistejce te proglašava Jeruzalem glavnim gradom kraljevstva.¹⁰⁷ Tijekom vladavine Davidovog nasljednika, kralja Salomona, koji uzdiže kraljevstvo na novu gospodarsku razinu, osim poboljšanja trgovine i trgovačkih veza, učvršćivanja i razvoja ekonomskih struktura te građevinskih zahvata dolazi i do reorganizacije vojske i administrativnih službi. Nakon Salomonove vladavine kraljevstvo se cijepa na dva dijela: Judeju i Izrael.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Smith, Mark S. *The Early History of God: Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel*. Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2002, str. 102.

¹⁰⁶ Kleščik, Marta. *Vjeronanja i obredi Židova kao antičkog naroda*. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera, 2011, str. 6.

¹⁰⁷ Tomorad, Mladen; Malus Tomorad, Ivana; Gračanin, Hrvoje; Brković, Vjera; Bušljeta, Rona. *Povijest 1: Svijet prije nas* / Tomorad, Mladen (ur.). Samobor: Meridijani, 2019, str. 50-52.

¹⁰⁸ Težak-Gregl, Tihomila. *Povijest 1 .knjiga: Prapovijest i prve civilizacije*, Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007, str. 481.

3.2.3.2. Židovska kozmogeneza

Za razliku od ostalih mezopotamskih religija, izraelska je religija bila monoteistična, štovan je jedan bog koji je određen kao muški entitet, što upućuje na patrijarhalan sustav vjerovanja.¹⁰⁹ Odlomci Starog Zavjeta sugeriraju da je bog Jahve pripadao panteonu na čijem je čelu bio kanaanski bog El te se smatralo kako je Jahve jedan od mnogih njegovih sinova. S vremenom su se Jahve i El tj. Elohim identificirali u jednog boga.¹¹⁰

Zapisi iz Biblije donose dvije priče postanka svijeta i čovjeka koje su zapisane u Knjizi Postanka, a primjetne su značajne razlike u terminologiji i u teologiji između Geneze 1:1 – 2:4a i Geneze 2:4b – 25.¹¹¹ Dvije su verzije priče postanka, u prvoj (elohistička) se Bog naziva Elohim, a u drugoj Jahve. Smatra se da je Elohim bio prvotni naziv za Boga koji se koristio u Jeruzalemu prije babilonskog progonstva, a poslije se počeo upotrebljavati naziv Jahve.¹¹² U elohističkoj verziji, po rasporedu stvaranja prvo su stvorene biljke, pa životinje te čovjek i žena zajedno, a u jahvističkoj, Bog prvo stvara čovjeka, pa vegetaciju (u vrtu Edenu), zatim životinje i ženu tek na kraju.

Prvi izvještaj postanka svijeta obuhvaća period od sedam dana koji predstavljaju niz zasebnih postupaka u kojem vidimo postepeno stvaranje svijeta i uspostavljanje Reda među svim stvorenim elementima, bilo živih ili neživih. U početku se zemlja opisuje kao mračna i pusta, dok Bog ne razori nebo i ne odvoji svjetlost od tame. Drugi dan stvaranja, Bog se „poigrava” s dvije komponente praznine te nakon stvaranja svoda, odvaja vode nad njim. Treći dan stvaranja božja ruka stvara kopno i vegetaciju na njemu, te „skuplja” vode u more. Sljedećeg dana Bog stvara svjetlila na nebeskom svodu ne bi li osvijetljavala zemlju i služila kao pomoć za računanje vremena. Peti su dan stvorene morske životinje i ptice s naredbom da se šire zemljom i razmnožavaju. Idućeg su dana stvorene kopnene životinje i ljudi, te ih Bog blagoslovi da se množe i šire zemljom te da vladaju svim životinjama na zemlji. Sedmog se dana Bog odmara.

¹⁰⁹ Dolenčić, Karla. *Oblici matrijarhata u drevnim bliskistočnim mitologijama*. Diplomski rad. Rijeka: Filozofski fakultet., 2018, str. 27.

¹¹⁰ Smith, Mark S. *The Early History of God: Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel*. Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co. 2002, str. 65.

¹¹¹ Hays, Christopher B. *Hidden Riches : A Sourcebook for the Comparative Study of the Hebrew Bible and Ancient Near East*. Louisville: John Knox Press, U.S., 2014, str. 67.

¹¹² Lodoli, Ivana. *Biblija i mezopotamska književnost – postanak*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet., 2019, str. 10.

Druga je verzija priča postanka neodređenija od prve uzevši u obzir da ne postoji sedmodnevni raspored, ali su primjetne određene razlike u rasporedu i načinu božjeg djelovanja. Bog spaja nebo i zemlju, koja nije imala ni biljke ni vegetacije, a ni nekoga tko je bi je mogao obrađivati, jedino je natapala voda koja je tekla iz zemlje. Iz zemaljskog praha, Bog stvori čovjeka te mu udahne dah života u nosnice koji stvori čovjekovu dušu. Smješta čovjeka u plodni vrt Eden, kraj kojeg je smještena rijeka te vidjevši da je čovjek usamljen, stvori životinje te im čovjek nadjeni imena. Vidjevši da čovjek i dalje nije ispunjen, Bog mu u snu izvadi rebro te načini iz njegovog rebra načini ženu s namjerom da njihova gola tijela funkcioniraju kao jedno.

4. Zaključak

Počevši od Sumerana kao naroda koji su prakticirali politeizam, slijedili su ih Babilonci, Kanaanci i Egipćani koji su prikazivali više bogova s različitim funkcijama i zadaćama koje su bile podijeljene među bogovima u panteonima. Isti su ti narodi, osim Židova, imali običaj prikazivanja vladara kao aktivnog sudionika u procesu stvaranja svijeta kroz figuru graditelja koji gradi hramove te kroz ostale oblike umjetnosti, koje, na neki način, omogućavaju prisutnost samih bogova na zemlji.

Kao što je inače i uobičajeno u prikazima mitova, bogovi su prikazani antropomorfizirano, kao bog Ptah; zoomorfizirano, kao bog Thoth koji je prikazan kao ptica ibis; te hibridno kao hermopoliska Ogdoad koja je prikazana sa žabljim i zmijskim glavama te ljudskim tijelom. Zajednički motiv stvaranja svijeta iz Kaosa, prisutan je u svakoj mitološkoj priči, osim u židovskoj gdje se spominje vladanje Tame, dok bog ne stvori Svjetlo. Svi su Kaosi predstavljeni personificirano, pa se tako u sumerskoj kozmogenezi spominje božica praiskonskih voda Nammu; u Babilonaca božica praiskonskih slanih voda Tiamat koja je i prikazana u obličju zmaja; i u Egipćana bog kaotičnih vodenih prostranstava Nun.

Većina mitova prepričava bitku između dobra i zla, kao borba Ozirisa i Seta u egipatskoj mitologiji ili borba Marduka i Tiamat u babilonskoj te je ta bitka sastavan dio procesa stvaranja svijeta, dok u židovskoj kozmogenezi na čelu s Jahvom odnosno Elohimom, to nije slučaj. U svim je mitovima prisutna komponenta cikličnosti pa su tako u radu obrađena četiri poznatija egipatska mita o postanku svijeta, i primjetno je kako svaki sljedeći prepričani mit nadograđuje „novu” priču na već poznatu prethodnu, dok se u semitskim narodima priče uglavnom u sadržaju poklapaju, a izmijenjena su samo imena bogova, osim u Židova gdje je cikličnost izražena u organiziranom sedmodnevnom rasporedu stvaranja. Slične metode stvaranja kao u Bibliji nalaze se i u babilonskoj kozmogenezi gdje Marduk „uređuje” zemlju na sličan način kao i Jahve.

Metode stvaranja su raznolike, svuda je prisutna metoda razmnožavanja među bogovima gdje svaki bog predstavlja određenu prirodnu pojavu, osim u Židova gdje je prisutna logomorfna metoda stvaranjem riječju, kao i u mitu iz Memfisa, gdje bog Ptah stvara mišlju i riječju. Pri stvaranju ljudi, u Židova su prepričane dvije metode: logomorfna i tehnomorfna, odnosno stvara čovjeka iz praha zemaljskog. Tehnomorfna metoda je prisutna i u semitskih naroda u kojima je čovjek stvoren od gline odnosno zemlje.

Klasifikacijom Mircea Eliade i Charles H. Longa u pet osnovnih tipova postanka svijeta svrstavamo prethodno spomenute mitove u različite skupine. Primjetno je da većina mitova pripada *ex nihilo* kreaciji koja počinje vizijom samog kreatora, iz njegove egzistencije u

ništavilu. Takvi mitovi su prepoznatljivi, jer je kreator u početku sam, a tendencija za stvaranjem se rađa iz želje za nekakvim većim značajem i svrhom. *Ex nihilo* je prisutan u heliopoliskoj priči u kojoj samorođeni bog Atum iz samog sebe stvara svoje potomke, boga Šu i božicu Tefnut. Memfiski mit prikazuje boga Ptaha koji svojom *božanskom voljom* stvara bogove koji potenciraju nastanak svijeta, a slično je s tebanskim mitom odnosno tebanskim bogom Amonom. U kanaanskom se mitu vrhovni bog El opisuje kao stvoritelj svih živih bića, i kao sam izvor života iz kojeg zaključujemo da od njega potječe stvaranje iz ništavila, kao i u židovskom mitu, u kojem bog Jahve svojom riječju stvara svijet u sedam dana.

Drugi tip mita karakterizira želja za razdvajanjem ili uređenjem primordijalnog kaosa, a u kojem dolazi do konflikta želje za uspostavom Reda (dobra) i obrnuto, za vladanje Kaosa (zla). Razlikuje od *ex nihilo* mita u tom što kreator stvara iz *nečega*, a ne iz *ničega*. U hermopoliskom se mitu takva *želja* očituje u pucanju kozmičkog jajeta koje aludiraju na stvaranje svijeta, i rađanje novog života. Sumerski je mit, koji sadrži motiv razdvajanja neba i zemlje, očigledan primjer mita ovog tipa, kao i babilonski, u kojem protagonist mita od primordijalnog kaotičnog bića Tiamat stvara nebo i zemlju.

Stvaranje svijeta od primordijalnog roditelja je tip mita koji je očigledan u heliopoliskoj priči u motivu razdvajanja boga zemlje Geba i božice neba Nut u kojem se njihov otac, bog zraka Šu, stavlja između njih i samim time stvara glavne zemaljske forme. U babilonskom se mitu simbolika ovog mita primjećuje u Mardukovom razdvajanju tijela božice Tiamat, primordijalne majke, tvoreći nebo i zemlju. U slučaju sumerske kozmogenezе dolazi do obrnutog slučaja - nakon ujedinjenja boga Enlila sa svojom majkom, dolazi do stvaranja životinjskog i biljnog svijeta.

U spomenutim egipatskim i mezopotamskim kozmogenezama nije prisutan tip mitova rađanja odnosno metamorfoza, tako da preostaje zadnja skupina, a to je tip zemaljskog ronioca prema kojem je ronilac – ptica ili vodozemac, poslan od stvoritelja metodom izranjanja u svijet. Ovakav je tip prisutan u jednoj od inačici hermopoliskog mita u kojem se ogdoada opisuje kao skupina od četiri muško-ženska para koja su prikazana s glavama vodozemaca – zmijama i žabama, što je jedna od karakteristika mita – ronilac. Još jedan faktor hermopoliskog mita koji potvrđuje njegovu pripadnost spomenutoj kategoriji jest inačica mita izranjanja boga sunca iz lotosovog svijeta, što se također smatra kao jedan od motiva.

Mitovi o postanku svijeta kod neindoeuropskih naroda Sredozemlja u antici imali su mnogočega zajedničkog. Počevši od praiskonskog Kaosa, figure i uloge bogova kao stvaratelja i vladara kao sudionika te sličnih metoda stvaranja do mnogih drugih zajedničkih komponenti.

Likovni prikazi mitova kozmogeneze, lako je raspoznati i okarakterizirati određenom narodu kojem pripada. Sumerani su uglavnom, kao i Babilonci i Kanaanci, uklesavali prirodne elemente poput vode, planina i životinja te figure bogova na jednoboje cilindre od gline i različitih kamena, s karakterističnim simbolima bogova. Takav je prikaz bio poprilično pojednostavljen, u odnosu na egipatske prikaze kozmogeneze u kojima su prevladavale boje i mnogo više simbola i znakova, najčešće na papirusima i zidovima grobnica, koji dodatno objašnjavaju mit. Egipćani su kroz dvodimenzionalnu umjetnost pokušali što više preslikati stvarni svijet kroz detalje koji bi bili povezani u cjelinu. Figure bogova su uglavnom prikazivane naizgled statično, ali u blagom raskoraku koji bi simbolizirao njihovo aktivno sudjelovanje u neprestanom stvaranju svijeta. Prikaz aktivnog stanja boga ili samog prikaza bio je slučaj i u semitskih naroda. Egipatski i mezopotamski likovni prikazi kreacije svijeta, iako naizgled različiti, pričaju sličnu priču postanka svijeta, i iščitavanjem simbola kroz njihovu umjetnost i prikaze, može se iščitati analogija mitova kojima je zajednički temelj priroda i vidljiv svijet oko ljudi koji je u neprestanom pokretu.

Popis ilustracija

Slika 1. Prikaz na lijesu Amenhotepa koji prikazuje Nut, Geb i Šu, 21. dinastija, o. 1069.-945. g. pr. Kr. (preuzeto: Kramer, Joost. *The Symbolic Meaning of the Scene of Nut, Geb and Shu*. Kubaba I. 2010., str. 21.)

Slika 2. Atum izranja iz voda Nuna, reljef of vapnenca, 5. dinastija, o. 2494.-2345. g. pr. Kr. (preuzeto: Ions, Veronica. *Egiptaska mitologija*. 1990, str. 24.)

Slika 3. Dio papirusa koji prikazuje Atuma, kasno dinastičko razdoblje, o. 1085 g. pr. Kr (preuzeto: Wilkinson, Richard H. *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*, 2003, str. 17.)

Slika 4. Forme boga Sunca na zidu grobnice faraona Ramsesa VI, u Tebi, 20. dinastija, o. 1200. g. pr. Kr. (preuzeto: *Pharaoh Ramesses VI Tomb in 3D* (https://my.matterport.com/show/?m=NeiMEZa9d93&mIs=1&fbclid=IwAR2XpOiw71Y4FbIdZOEIPIFd99fv-lHsjVup0g9hR1R7VIAWdX_vlpEYVI) 22.11.2020.)

Slika 5. Skica reljefne slike ležećeg Ra iz grobnice faraona Setija I., 19. dinastija, o. 1300. g. pr. Kr. (preuzeto: Reemes, Dana Michael. *The Egyptian Ouroboros: An Iconological and Theological Study*. 2015, str. 297.)

Slika 6. Dio Hunefer papirusa koji prikazuje božicu Tefnut, The British Museum, London, 19. dinastija, o. 1450. g. pr. Kr. (preuzeto: Ions, Veronica. *Egiptaska mitologija*. 1990, str. 47.)

Slika 7. Dio Tameni papirusa koji prikazuje razdvajanje Geba od Nut, The British Museum, London, 21.-25. dinastija, o. 1069.-525. g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* <https://www.britishmuseum.org/collection/image/277402001> 28.3.2021.)

Slika 8. Dio papirusa Nesitanebtashru koji prikazuje Nut, Geb i Šu, The British Museum, London, 21.-22. dinastija, o. 950.-930. g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* <https://www.britishmuseum.org/collection/image/704826001> 22.11.2020.)

Slika 9. Dio pogrebnog papirusa Djedkhonsouefankha koji prikazuje Nut, Geb i Šu, Egyptian National Museum, Kairo, 21. dinastija, o. 1069. g. pr. Kr. (preuzeto: *Meisterdrucke: Kunstreproduktionen: Fine Art Prints* <https://www.meisterdrucke.nl/fijne->

[kunstenaafdruk/Egyptian-21st-Dynasty/423805/Funeraire-papyrus-van-Djedkhonsouefankh-met-voorstelling-van-Geb-en-Nut,-Derde-Tussenperiode-\(papyrus\).html](http://kunstenaafdruk/Egyptian-21st-Dynasty/423805/Funeraire-papyrus-van-Djedkhonsouefankh-met-voorstelling-van-Geb-en-Nut,-Derde-Tussenperiode-(papyrus).html) 22.11.2020.)

Slika 10. Pogrebni papirus koji prikazuje Nut, Geb i Ra, Louvre, Paris, 21. dinastija, o. 1069.-945. g. pr. Kr. (preuzeto: *Teaching the Middle East: A resource for Educators* <http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/foundations/middle-east-exporter-of-religion/image-resource-bank/image-01.html> 22.11.2020.)

Slika 11. Dio papirusa Ani koji prikazuje Eneadu (bez Ozirisa i Seta), The British Museum, London, 19. dinastija, o. 1250. g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* <https://www.britishmuseum.org/collection/image/684647001> 22.11.2020.)

Slika 12. Dio papirusa Hunefer koji prikazuje Ozirisa s Izidom i Neftis, The British Museum, London, 19. dinastija, o. 1275. g. pr. Kr. (preuzeto: <https://www.ancient.eu/image/504/the-judgement-of-the-dead-by-osiris/> 23.11.2020.)

Slika 13. Prikaz rituala Sema-taouya između Seta i Horusa, reljef, Egyptian National Museum, Kairo, 12. dinastija, o. 1971.-1926. g. pr. Kr. (preuzeto: West, Nick. *Gods on small things: Egyptian monumental iconography on late antique magical gems and the Greek and Demotic magical papyri*. 2011, <http://journals.openedition.org/pallas/2130> 23.11.2020.)

Slika 14. Prikaz boga Tota kao ibisa s perom božice Maat, Ptolomejska dinastija, o. 400. g. pr. Kr. (preuzeto: *The Metropolitan Museum of Art* <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/544093> 25.11.2020.)

Slika 15. Crtež reljefa Ogdoade u Fila hramu (preuzeto: Maspero, Gaston. *The dawn of civilization: Egypt and Chaldaea*. 1894, str. 148.)

Slika 16. Prikaz ogdoade na reljefu u Hathor hramu u Denderi, Ptolomejska dinastija, o. 54. g. pr. Kr. (preuzeto: <https://www.ancient.eu/collection/93/visual-guide-to-ancient-egyptian-gods/6/> 4.12.2020.)

Slika 17. Dekorativni poklopac s prikazom guske i jaja, Egyptian National Museum, Kairo, 18. dinastija, o. 1549.-1292. g. pr. Kr. (preuzeto: <https://www.pharao-tutanhamun.de/tutanhamuns-grabbeigaben-vasen-gefaesse.htm> 6.12.2020.)

Slika 18. Vapnenački kamen s crtežom guske i jaja, The British Museum, London, 19./20. dinastija, o. 1292.–1075. g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* <https://www.britishmuseum.org/collection/image/514987001> 6.12.2020.)

Slika 19. dječaka koji izranja iz lotosa (preuzeto: Maspero, Gaston. *The dawn of civilization: Egypt and Chaldea*. 1894, str. 136.)

Slika 20. Pektoral sa srčanim amuletom, Museum of Fine Arts, Boston, 18./19. dinastija, o. 1352.-1186. g. pr. Kr. (preuzeto: *Museum of Fine Arts Boston* <https://collections.mfa.org/objects/596125/pectoral-with-heart-amulet?ctx=4e9f9bc2-1888-4e47-8e60-55913f2c5b72&idx=3> 6.12.2020.)

Slika 21. Papirus Harrisa I. s prikazom memfijske trijade ispred faraona Ramzesa III., The British Museum, London, 20. dinastija, o. 1150 g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* <https://www.britishmuseum.org/collection/image/414322001> 27.12.2020.)

Slika 22. Kip boga Amona-Ra kao ovnoglavog božanstva iz groba Tutmozisa III., The British Museum, London, 18. dinastija, o. 1450. g. pr. Kr. (preuzeto: Ions, Veronica. *Egiptaska mitologija*. 1990, str. 95.)

Slika 23. Kip boga Amona-Ra u antropomorfnom obliku, The British Museum, London, 26. dinastija, o. 525. g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA60006 17.1.2021.)

Slika 24. Amulet s prikazom tebanske trijade, Johns Hopkins Archaeological Museum, Baltimore, 25. dinastija, o. 747.-656. g. pr. Kr. (preuzeto: *Johns Hopkins Archaeological Museum* <https://archaeologicalmuseum.jhu.edu/the-collection/object-stories/ancient-egyptian-amulets/plaque-with-the-theban-triad/> 18.1.2021.)

Slika 2531. Prikaz boga Enkija na cilindru od crnog mramora, Louvre, Pariz, akadski period, o. 2217.-2193. g. pr. Kr. (preuzeto: *The J. Paul Getty Museum* <https://www.getty.edu/art/exhibitions/mesopotamia/> 18.3.2021.)

Slika 26. Prikaz bogova Enlil, Inana, Anu i Ninhursag na cilindričnoj brtvi (preuzeto: *Mesopotamian Gods & Kings* <http://www.mesopotamiangods.com/enlil/> 31.1.2021.)

Slika 2732. Vapnenačka ploča s reljefnim prikazom Ur-Nanše, kralja Lamaša, i njegovih sinova, Louvre, Pariz, rano dinastički period, o. 2520. g. pr. Kr. (preuzeto: Potts, Timothy; Thomas, Ariane. *Mesopotamia: Civilization Begins*. 2020, str. 164.)

Slika 28. Prikaz božice Tiamat u obličju zmaja i boga Marduka na cilindru od serpentinita, The British Museum, London, neoasirijski period, o. 900.-750. g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* <https://www.britishmuseum.org/collection/image/159863001> 17.2.2021.)

Slika 29. Prikaz boga Marduka na Kassite cilindru od lapis lazulija, Arheološki muzej, Teba, asirijski period, o. 1359.-1333. g. pr. Kr. (preuzeto: Leick, Gwendolyn. *The Babylonian World*. 2007, str. 110.)

Slika 30. Prikaz bogova Marduk, Ištar, Šamaš, Ea i Usimu na cilindričnoj brtvi, The British Museum, London, akadski period, o. 2300. g. pr. Kr. (preuzeto: *The British Museum* https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1891-0509-2553 4.2.2021.)

Slika 31. Vapnenačka ploča s prikazom boga Baala, Louvre, Pariz, kasno brončano doba, o. 1500 g. pr. Kr. (preuzeto: *Louvre* <https://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/stela-depicting-storm-god-baal> 13.3.2021.)

Slika 32. Pozlaćeni kip sjedećeg boga Ela, Oriental Institute, Chicago, kasno bronačno doba, o. 1400.-1200. g. pr. Kr. (preuzeto: *The University of Chicago: Oriental Institute* <https://oi.uchicago.edu/museum-exhibits/megiddo-gallery> 13.3.2021.)

Literatura

- Benzel, Kim. *Art of the Ancient Near East: A Resource for Educators*. New York: Metropolitan Museum of Art, 2010.
- Dick, Michael B. *Born in Heaven, Made on Earth: The Making of the Cult Image in the Ancient Near East*. Winona Lake: Eisenbrauns, 1999.
- Fletcher, Joann. *Drevni Egipat – velike civilizacije: život, mit i umjetnost*. Zagreb: 24 sata d.o.o., 1999.
- George, Andrew. *Babylonian and Assyrian: a history of Akkadian*. U: *Languages of Iraq, Ancient and Modern*. London: British School of Archaeology in Iraq, 2007.
- Gray, John. *Mitologija Bliskog Istoka*. Opatija: Otokar Keršovani, 1982.
- Hays, Christopher B. *Hidden Riches : A Sourcebook for the Comparative Study of the Hebrew Bible and Ancient Near East*. Louisville: John Knox Press, U.S., 2014.
- Hinnells, John R. *A Handbook of Ancient Religions*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*. Opatija: Otokar Krešovani, 1990.
- Kale, Eduard. *Povijest civilizacija*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Kramer, Joost. *The Symbolic Meaning of the Scene of Nut, Geb and Shu*. U: *Kubaba I*. Piscataway: Gorgias Press, 2010.
- Kramer, Samuel Noah. *Sumerian Mythology*. Global Grey ebooks, 1961.
- Kramer, Samuel Noah. *The Sumerians: Their history, culture and character*. Chicago: University of Chicago Press, 1963.
- Leeming, David Adams. *Creation Myths of the World: an Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009.
- Leick, Gwendolyn. *The Babylonian World*. New York: Routledge., 2007.
- Leonard, Scott A; McClure, Michael. *Myth and Knowing: An Introduction to World Mythology*. Michigan: McGraw-Hill Education, 2004.
- Lurker, Manfred. *The Routledge Dictionary of Gods, Goddesses, Devils and Demon*. London: Routledge, 2004.
- Maspero, Gaston. *The dawn of civilization: Egypt and Chaldea*. London: S.P.C.K. 1894.
- Nardo, Don. *The Greenhaven Encyclopedia of Ancient Mesopotamia*. Detroit: Gale, 2007.
- Naydler, Jeremy. *Egipat – hram univerzuma*. Zagreb: Cid Nova, 2006.
- Novak, Grga, *Egipat*. Zagreb: JAZU, 1967.

- Olujčić, Boris. *Povijest 2. knjiga: Egipat i antička Grčka*. Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007.
- Potts, Timothy; Thomas, Ariane. *Mesopotamia: Civilization Begins*. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2020.
- Reemes, Dana Michael. *The Egyptian Ouroboros: An Iconological and Theological Study*. Los Angeles: University of California, 2015.
- Scott Green, William; Neusner, Jacob. *The Religion Factor: An Introduction to how Religion Matters*. Kentucky: Westminster John Knox Press, 1996.
- Smith, Mark S. *The Early History of God: Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel*. Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2002.
- Spaeth, Barbette Stanley. *Ancient Mediterranean Religions*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Stanfield Holland, Glenn. *Gods in the Desert: Religions of the Ancient Near East*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2009.
- Stephens, John. *Ancient Mediterranean Religions: Myth, Ritual and Religious Experience*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016.
- Težak-Gregl, Tihomila. *Povijest 1. knjiga: Prapovijest i prve civilizacije*, Zagreb: Europapress holding d.o.o., 2007.
- Tomorad, Mladen. *Staroegipatska civilizacija, Sv.1.: Povijest i kultura starog Egipta*. Zagreb: Hrvatski studiji, 2016.
- Tomorad, Mladen; Malus Tomorad, Ivana; Gračanin, Hrvoje; Brković, Vjera; Bušljeta, Rona. *Povijest 1: Svijet prije nas / Tomorad, Mladen (ur.)*. Samobor: Meridijani, 2019.
- Uranić, Igor. *Sinovi sunca*. Zagreb: Biblioteka Mitologica, 1997.
- Višić, Marko. *Enuma Eliš: Sumersko-akadski ep o stvaranju*. U: *Književnost drevnog Bliskog istoka*. Zagreb: Naprijed., 1993.
- Wasilewska, Ewa. *Creation Stories of the Middle East*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2000.
- Watts, Edith Whitney; Girsh, Barry. *The Art of Ancient Egypt: A Resource for Educators*. New York: Metropolitan Museum of Art, 1998.
- Wilkinson, Richard H. *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Singapore: Tien Wah Press, 2003.
- Wooley, Leonard. *Počeci civilizacije*. Zagreb: Naprijed, 1966.

Dolenčić, Karla. Oblici matrijarhata u drevnim bliskoistočnim mitologijama. Diplomski rad. Rijeka: Filozofski fakultet., 2018.

Klešćik, Marta. Vjerovanja i obredi Židova kao antičkog naroda. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera, 2011.

Lodoli, Ivana. Biblija i mezopotamska književnost – postanak. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet., 2019.

Ancient History Encyclopedia (<https://www.ancient.eu/> pregledano 23.11.2020.).

Donner, Fred M. *Eleventh-century BCE Egyptian Funerary Papyrus Showing Nut and Geb*. (<http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/foundations/middle-east-exporter-of-religion/image-resource-bank/image-01.html> pregledano: 23.11.2020.).

Hermopolis Magna. Britannica. (<https://www.britannica.com/place/Egypt/Land> pregledano: 25.11.2020.).

Johns Hopkins Archaeological Museum (<https://archaeologicalmuseum.jhu.edu/the-collection/object-stories/ancient-egyptian-amulets/plaque-with-the-theban-triad/> pregledano 18.1.2021.)

Louvre (<https://www.louvre.fr/en/> pregledano: 13.3.2021.).

Massey, Gerald. *Egipatska knjiga mrtvih: Misteriji Amente*. (https://www.ivantic.info/Ostale_knjige/Egipatska-knjiga-mrtvih.pdf pregledano: 19.11.2020.).

Meisterdrucke: Kunstproduktionen: Fine Art Prints ([https://www.meisterdrucke.nl/fijne-kunsten-afdruk/Egyptian-21st-Dynasty/423805/Funeraire-papyrus-van-Djedkhonsouefankh-met-voorstelling-van-Geb-en-Nut,-Derde-Tussenperiode-\(papyrus\).html](https://www.meisterdrucke.nl/fijne-kunsten-afdruk/Egyptian-21st-Dynasty/423805/Funeraire-papyrus-van-Djedkhonsouefankh-met-voorstelling-van-Geb-en-Nut,-Derde-Tussenperiode-(papyrus).html) pregledano: 22.11.2020.).

Museum of Fine arts Boston (<https://www.mfa.org/> pregledano 6.12.2020.).

Pharaoh Ramesses VI Tomb in 3D (https://my.matterport.com/show/?m=NeiMEZa9d93&mls=1&fbclid=IwAR2XpOiw71Y4FbIdZOEIPIFd99fv-IHsjVup0g9hR1R7VIAWdX_vlpEYVI pregledano: 22.11.2020.).

Prihoško, Ivan. *Bogovi, mitologija i religija drevnog Egipta*. VDocuments [Online], 2014. (<https://vdocuments.site/reader/full/ivan-prihosko-bogovi-mitologija-i-religija-drevnog-egipta> pregledano: 19.11.2020.).

Spar, Iva. *Mesopotamian Creation Myth*. The Metropolitan Museum. (https://www.metmuseum.org/toah/hd/epic/hd_epic.htm pregledano: 31.1.2021.).

Spar, Ira. *The Gods and Goddesses of Canaan*. The Metropolitan Museum. (pregledano https://www.metmuseum.org/toah/hd/epic/hd_epic.htm 13.3.2021.).

Škiljan, Dubravko. *Leksikon: Jezici i pisma antike*. Latina et Graeca, vol. 1, br. 31, 1988, str. 69-78. (<https://hrcak.srce.hr/223712> pregledano: 17.2.2021.).

The British Museum (<https://www.britishmuseum.org/> pregledano: 22.11.2020.).

The J. Paul Getty Museum <https://www.getty.edu/art/exhibitions/mesopotamia/> pregledano 18.3.2021.).

The Metropolitan Museum of Art <https://www.metmuseum.org/> 25.11.2020.).

The University of Chicago: Oriental Institute <https://oi.uchicago.edu/> 13.3.2021.).

Top 10 Sumerian Gods and Goddesses. Ancient History List. (<https://www.ancienthistorylists.com/mesopotamia-history/top-sumerian-gods-goddesses/> pregledano: 27.1.2021.)

Tutachamun (<https://www.pharao-tutanchamun.de/tutanchamuns-grabbeigaben-vasen-gefaesse.htm> pregledano: 6.12.2020.).

West, Nick. *Gods on small things: Egyptian monumental iconography on late antique magical gems and the Greek and Demotic magical papyri*. Pallas [Online], 2011. (<https://journals.openedition.org/pallas/2130?lang=en> pregledano: 23.11.2020.).

Sažetak

Diplomski rad se bavi likovnim prikazima mitova postanka svijeta kod neindoeuropskih naroda Sredozemlja (Egipćani, Sumerani, Babilonci, Kanaanci, Židovi) u peirodu antike. Na početku su predstavljeni ciljevi i metode rada te kratak uvod o mitovima kozmogeneze. Svako poglavlje daje kratak uvid u civilizaciju i povijest svakog naroda zatim se analiziraju likovni prikazi stvaranja svijeta uz prepričani mit. Egipćani su karakteristični po brojnim mitovima postanka svijeta, a u svakom je gradu vladala različita doktrina, ovisno o političkom središtu u Egiptu kroz povijest. U radu su obrađeni mitovi iz četiri egipatska grada odnosno četiri kozmogeneze čije su scene i figure prikazani uglavnom na pogrebnim papirusima i zidovima faraonskih grobnica. U nastavku su opisani mitovi semitskih naroda, a Sumerani su jedni od njih. Iako nisu imali izlaz na Sredozemno more, imali su veliki utjecaj na druge Semite. Babilonski ep Enuma Eliš smatra se jednim od najdužih tekstova o stvaranju svijeta te su u radu prikazane scene babilonskog mita uklesane na cilindričnim brtvama. Prikazana su dva kanaanska boga koja sudjeluju u kozmogenezi, ali nije se mnogo poznavalo o mitu, s obzirom na to da kanaanski tekstovi nisu sadržavali opise kozmogeneze. Židovi nemaju likovne prikaze božanstava, pa tako ni kreacije svijeta u antici. Zaključak donosi sintezu prepričanih i prikazanih mitova sa zajedničkim motivima i različitim komponentama.

Ključne riječi: *mit o postanku svijeta, Egipćani, Semitski narodi, Sredozemlje, antika*

VISUAL REPRESENTATIONS OF THE MYTHS OF THE ORIGIN OF THE WORLD AMONG THE NON-INDO- EUROPEAN PEOPLES OF THE MEDITERRANEAN IN ANCIENT TIMES

Abstract

The thesis deals with the visual representations of the myths of the origin of the world, among the non-Indo-European peoples of the Mediterranean (Egyptians, Sumerians, Babylonians, Canaanites, Hebrews) in the period of antiquity. At the beginning, the goals and methods of work are presented, as well as a brief introduction about the myths of Cosmogogenesis. Each chapter gives a brief insight into the civilization and history of each nation, and analyzes the artistic depictions of the creation of the world with a retold myth. The Egyptians are characterized by numerous myths of the origin of the world, and a different doctrine ruled in each city, depending on the political center in Egypt throughout history. The paper deals with myths from four Egyptian cities and four Cosmogogenesis, whose scenes and figures are shown mainly on funeral papyri and the walls of Pharaonic tombs. The myths of the Semitic peoples are described below, and the Sumerians are one of them. Although they had no access to the Mediterranean, they had a great influence on other Semites. The Babylonian epic Enuma Elish is considered one of the longest texts in the creation of the world, and the work presents scenes of the Babylonian myth carved on cylindrical seals. Two Canaanite gods involved in Cosmogogenesis are shown, but little was known about the myth, as the Canaanite texts did not contain descriptions of Cosmogogenesis. The Jews do not have visual representations of deities, and neither do the creations of the world in antiquity. The conclusion brings a synthesis of retold and presented myths with common motives and different components.

Keywords: *creation myth, Egyptians, Semites, Mediterranean Sea, antiquity*

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja FILIPA ĐURA ČAPETA, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja MAGISTRE HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mojega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga/diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga/diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 21. 9. 2021.

Potpis

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA/DIPLOMSKOGA RADA (PODCRTAJTE
ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOGA FAKULTETA
U SPLITU**

Studentica: *FILIPA DORA ČAPETA*

Naslov rada: *LIKOVNI PRIKAZ MITOVA POSTANKA SVIETA KOD NEINDOEURPSKIH
NARODA SREDOZEMLJA U ANTICI*

Znanstveno područje: *HUMANISTIČKE ZNANOSTI*

Znanstveno polje: *POVIJEST UMJETNOSTI*

Vrsta rada: *DIPLOMSKI RAD*

Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): *DOC. DR. SC. ANA TORLAK*

Sumentor/Sumentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): *DR. WOJCIECH BRILLOWSKI*

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): *DOC. DR. SC. VEDRAN BARBARIĆ
DOC. DR. SC. IVANA ČAPETA RAKIĆ*

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanoga završnoga/diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) u otvorenom pristupu
b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a
c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: *SPLIT, 21.9.2021.*

Potpis studenta/studentice:

Čapeta